

ARCYDZIEŁA EKSLIBRISU EUROPEJSKIEGO
KOŃCA XIX I POCZĄTKU XX WIEKU
W ZBIORACH BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ WE WROCŁAWIU

MEISTERWERKE DES EUROPÄISCHEN EXLIBRIS
AM ÜBERGANG VOM 19. ZUM 20. JAHRHUNDERT
IN DEN SAMMLUNGEN DER UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK WROCŁAW

Wrocław 2006

Dziękujemy

**prof. dr. hab. Zdzisławowi Latajce, Rektorowi Uniwersytetu Wrocławskiego kadencji 2002-2005,
prof. dr. hab. Leszkowi Pacholskiemu Rektorowi Uniwersytetu Wrocławskiego 2005-
mgr inż. Grażynie Piotrowicz Dyrektorowi Biblioteki Uniwersyteckiej,
dr Edycie Kotyńskiej zastępcy dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej ds. zbiorów specjalnych,
pracownikom Oddziału Zbiorów Graficznych i Pracowni Reprograficznej
za wsparcie finansowe i życzliwą współpracę, dzięki której realizacja tego
katalogu i wystawy stała się możliwa.**

Wir danken

Herrn Prof. Dr. habil. Zdzisław Latajka, dem Rektor der Universität Wrocław 2002-2005,
Herrn Prof. Dr. habil. Leszek Pacholski, dem Rektor der Universität Wrocław 2005-
Frau Dipl.-Ing. Grażyna Piotrowicz, der Direktorin der Universitätsbibliothek,
Frau Dr. Edyta Kotyńska, der stellvertretenden Direktorin der Universitätsbibliothek für Sondersammlungen,
den Mitarbeitern der Abteilung der Graphischen Bestände und Reprographischen Werkstatt für die finanzielle Unterstützung und freundliche Zusammenarbeit, dank der die Realisierung dieses Katalogs und der Ausstellung möglich war.

**ARCYDZIEŁA EKSLIBRISU EUROPEJSKIEGO
KOŃCA XIX I POCZĄTKU XX WIEKU**

W ZBIORACH BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ WE WROCŁAWIU

MEISTERWERKE DES EUROPÄISCHEN EXLIBRIS
AM ÜBERGANG VOM 19. ZUM 20. JAHRHUNDERT
IN DEN SAMMLUNGEN DER UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK WROCŁAW

KATALOG WYSTAWY
AUSSTELLUNGSKATALOG

WROCŁAW 2006

Uniwersytet Wrocławski nie jest zwyczajną uczelnią. Analizując historię uczelni wrocławskiej, można wręcz stwierdzić, że nie ma bardziej wielokulturowego, wielonarodowego i wielowyznaniowego uniwersytetu w Europie niż Uniwersytet Wrocławski.

Niech mi będzie wolno krótko nawiązać do skomplikowanej przeszłości Uniwersytetu Wrocławskiego. W roku 2005 minęło 500 lat od chwili, kiedy król Czech i Węgier, Władysław II z rodu Jagiellonów, podpisał w Budzie akt fundacyjny czterowydziałowego uniwersytetu we Wrocławiu. Jednak z powodu różnych okoliczności miasto musiało czekać 200 lat na uczelnię typu uniwersyteckiego. Pamiętnego 15 listopada 1702 roku Akademia Leopoldyńska, ufundowana przez Leopolda I Habsburga, dała początek życiu akademickiemu Wrocławia. Dla upamiętnienia tego wydarzenia, 15 listopada 2002 roku społeczność naszej uczelni uroczystie obchodziła jubileusz 300-lecia Uniwersytetu Wrocławskiego w obecności znamienitych gości, a mianowicie rektorów uczelni polskich i europejskich oraz wielu polityków polskich i zagranicznych, włącznie z Prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej, Aleksandrem Kwaśniewskim oraz Prezydentem Republiki Federalnej Niemiec, Johannesem Rauem.

Złożoność losu zadecydowała, iż wrocławski uniwersytet jest również w pewnym sensie historycznym kontynuatorem protestanckiego Uniwersytetu Viadrina we Frankfurcie nad Odrą, założonego w 1506 roku, jako że ta uczelnia została przeniesiona i połączona w 1811 roku z Akademią Leopoldyńską, dając początek uniwersytetowi pruskiemu, zwanemu *Academia Viadrina Wratislaviensis*. Należy też wspomnieć, że uczelnia obecna może być traktowana jako kontynuatorka Uniwersytetu im. Jana Kazimierza we Lwowie, założonego w 1661 roku. To kadra Uniwersytetu Lwowskiego w 1945 roku dała początek powojennej, polskiej uczelni. Dodatkowym symbolem tej ciągłości tradycji jest fakt, że pierwszy rektor powojennego Uniwersytetu Wrocławskiego, prof. Stanisław Kulczyński, był jednocześnie ostatnim rektorem polskiego Uniwersytetu we Lwowie.

Historia nobilituje, ale przede wszystkim historia zobowiązuje. Obecny Uniwersytet Wrocławski nie tylko wypełnia swoją statutową działalność poprzez prowadzenie badań naukowych, kształcenie studentów i pracę na rzecz regionu

oraz kraju, ale także aktywnie uczestniczy w procesie na rzecz zbliżenia pomiędzy narodami Europy. Tym, co wzbudziło szczególnie wielki respekt i szacunek dla obecnej społeczności akademickiej naszego Uniwersytetu było to, że świadomie nie przekreślaliśmy zdobyczy innych narodów i kultur, poprzedników naszego Uniwersytetu, nie wypieraliśmy się ich, lecz uznaliśmy je wszystkie za ważny element naszej własnej historii. Nie tylko wzbudziliśmy w sobie dumę z jasnych stron urozmaiconego dziedzictwa – także z tego, które nie było dziełem narodu polskiego, ale też zdobyliśmy się na postanowienie, aby z mrocznych jego stron chcieć i umieć czerpać naukę. W tym kontekście chciałbym przypomnieć ostatnie wystąpienie Prezydenta Republiki Federalnej Niemiec, Johanna Raua przed Parlamentem Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie 30 kwietnia 2004 roku. W pamięci Prezydenta Raua szczególnie dobrze utkwily dwie wizyty w naszym kraju. Jedna w marcu 2000 roku z okazji zjazdu gnieźnieńskiego oraz druga – na Uniwersytecie Wrocławskim 15 listopada 2002 roku. Występując przed polskim Parlamentem, Prezydent Johannes Raus powiedział: „We Wrocławiu w listopadzie 2002 roku wziąłem udział w obchodach trzechsetnej rocznicy powstania Uniwersytetu i byłem świadkiem faktu, że duch otwartości na świat panujący na tej uczelni przetrwał wszelkie przełomy i cezury”.

Niedawno wybrany na Urząd Prezydenta Republiki Federalnej Niemiec Horst Köhler w liście skierowanym do mnie z 10 września 2004 r., oceniając działania Uniwersytetu Wrocławskiego na rzecz zbliżenia między narodami, napisał m.in.: „Sprawą bardzo mi bliską jest ściślejsze powiązanie sąsiadujących ze sobą krajów, Polski i Niemiec. Przed nami jeszcze wiele pozostaje do zrobienia, aby się wzajemnie poznać i razem kształtować przyszłość Europy.”

Dalszym wkładem naszej uczelni w dzieło zbliżenia między narodami Europy jest wystawa ekslibrisów pochodzących ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego oraz niniejsza publikacja, która również powstała dla upamiętnienia pięcioletniej działalności Niemiecko-Polskiego Towarzystwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Prezentowana kolekcja jest najlepszą ilustracją dziedzictwa kulturowego Europy, jako że przedstawia ekslibrisy artystów austriackich, czeskich, niemieckich i słowackich z końca XIX i początku XX wieku.

Zdzisław Latajka

Prof. dr hab. Zdzisław Latajka
Rektor Uniwersytetu Wrocławskiego kadencji 2002-2005

Die Universität Wrocław (Breslau) ist keine gewöhnliche Hochschule. Wenn wir ihre Geschichte untersuchen, können wir feststellen, dass es keine andere so multikulturelle, multinationale und multikonfessionelle Universität in Europa gibt, als die Universität Wrocław (Breslau).

Es sei mir erlaubt, kurz an die verworrene Vergangenheit der Universität anzuknüpfen. 2005 sind 500 Jahre vergangen seit dem Tag, an dem König Wladislaw II. von Böhmen in Ofen die Stiftungsurkunde einer vollen Universität mit 4 Fakultäten in Breslau unterzeichnet hatte. Aus verschiedenen Gründen musste jedoch Breslau auf eine Universität warten. Am denkwürdigen 15. November 1702 initiierte die vom Kaiser Leopold I. gestiftete Leopoldina das akademische Leben in Breslau. Zur Erinnerung an dieses Ereignis feierte unser Universität am 15. November 2002 den 300. Jahrestag des Bestehens in Anwesenheit prominenter Gäste: der Rektoren polnischer und europäischer Universitäten und Hochschulen, polnischer und ausländischer Politiker, darunter der Präsidenten von Polen – Aleksander Kwaśniewski und Deutschland – Johannes Rau.

Die Breslauer Universität ist in gewissem Sinn auch eine Fortsetzung der 1506 gestifteten Viadrina in Frankfurt a. Oder, da diese Universität nach Breslau verlegt und 1811 mit der Leopoldina vereinigt wurde. Auf diese Weise entstand die preußische Universität Breslau. Die heutige Universität Wrocław ist zugleich eine Fortsetzung der 1661 gegründeten Jan-Kazimierz-Universität in Lwów (Lemberg). Die Professoren der Universität Lwów haben 1945 die polnische Universität Wrocław ins Leben gerufen. Ein zusätzliches Symbol dieser Traditionskontinuität ist die Tatsache, dass der erste Rektor der Universität Wrocław – Professor Stanisław Kulczyński – zugleich der letzte polnische Rektor der Universität in Lwów war.

Die Geschichte nobilitiert, aber vor allem verpflichtet sie. Die heutige Universität Wrocław erfüllt ihre statutengemäße Tätigkeit durch Forschung, Didaktik und Arbeit zu Gunsten der Region und des Landes. Sie nimmt auch aktiv am Prozess der Annäherung der europäischen Völker teil. Das, was

der heutigen Universität besonders große Geltung verschafft hat, ist die Tatsache, dass sie sich bewußt vor den Errungenschaften anderer Völker und Kulturen, der Vorgängerin der Universität nicht verschlossen hat, sie diese Vergangenheit nicht verdrängt hat, sondern als wichtiges Element unserer Geschichte anerkannt hat. Dass wir nicht nur Stolz auf die glorreiche Vergangenheit des Erbes sind, sondern auch darauf, was nicht von Polen geschaffen ist; dass wir es wagten, aus dessen düsteren Seiten Lehren zu ziehen. In diesem Zusammenhang möchte ich an die Ansprache des Bundespräsidenten Johannes Rau im Warschauer Sejm am 30. April 2004 erinnern. Dem Bundespräsidenten blieben in Erinnerung besonders gut zwei Besuche: anlässlich des Gipfeltreffens in Gniezno im März 2000 und in der Universität Wrocław am 15. November 2002. In Gegenwart der Abgeordneten des polnischen Parlaments sagte er: "Im November 2002 nahm ich an den Feierlichkeiten zum 300. Jahrestag der Universitätsstiftung in Wrocław teil und war Zeuge der Tatsache, dass der in dieser Universität herrschende Geist der Weltoffenheit alle Umbrüche und Zäsuren überstanden hat".

Der vor kurzem zum Bundespräsidenten gewählte Horst Köhler schrieb in einem an mich gerichteten Schreiben vom 10. September 2004, indem er sich über Aktivitäten der Universität Wrocław für die Annäherung der Völker äußert: "Die Angelegenheit, die mir sehr nahe liegt, ist die noch engere Verbindung der Nachbarländer Polen und Deutschland miteinander. Wir haben noch sehr viel zu tun, um uns gegenseitig besser kennenzulernen und gemeinsam die Zukunft Europas zu gestalten".

Ein weiterer Beitrag unserer Universität zur Annäherung der Völker Europas ist die Ausstellung von Exlibris, die aus den Sammlungen der Universitätsbibliothek Wrocław stammen und die vorliegende Veröffentlichung, die auch an das 5-jährige Bestehen der Deutsch-Polnischen Gesellschaft der Universität Wrocław (Breslau) e.V. erinnert. Die dargestellte Sammlung illustriert am besten das europäische Kulturgut, denn sie präsentiert das Exlibris österreichischer, tschechischer deutscher und slowakischer Künstler des Endes des 19. und Anfangs 20. Jahrhunderts.

Zdzisław Latajka

Prof. Dr. habil. Zdzisław Latajka
Rektor der Universität Wrocław 2002-2005

Dla uświetnienia pięcioletniej działalności Niemiecko-Polskiego Towarzystwa Uniwersytetu Wrocławskiego powstał pomysł zorganizowania wystawy ekslibrisów pochodzących ze Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu.

Prezentowany zespół miniaturowych grafik to ekslibrisy, głównie artystów niemieckich, austriackich, czeskich i słowackich z przełomu XIX i XX wieku. Kolekcja, zasługująca na miano europejskiego dziedzictwa kulturowego, zwraca szczególną uwagę zarówno ze względu na znakomitych artystów, autorów grafik, jak i interesujących, często bardzo znanych zleceniodawców.

W prezentowanym zbiorze wyróżnia się między innymi ekslibris zamówiony przez znanego pisarza Christiana Morgensterna wykonany przez Emila Orlika czy ekslibris kolekcjonerki sztuki, Toni Neisser, wykonany przez Fritza Erlera.

Kolekcję charakteryzuje wielość stylów będąca nie tylko manifestacją różnorodności trendów artystycznych panujących w sztuce przełomu XIX i XX wieku, ale również odzwierciedlająca indywidualny styl artystów. Wśród autorów wykonujących ekslibrisy znajdziemy nazwiska znanych artystów malarzy, jak Max Klinger i Käthe Kollwitz, grafików, jak Georg Oskar Erler czy Otto Ubbelohde, popularny ilustrator bajek braci Grimm. Na szczególną uwagę zasługują artyści pochodzący ze Śląska: Hugo Bantau i Grete Schmedes z Wrocławia czy Kurt Arendt z Dzierżoniowa. Różnorodność działań artystycznych podkreśla bogactwo użytych w ekslibrisach technik graficznych: drzeworytu, akwaforty, akwatinety, litografii czy cynkotypii.

Działania wojenne 1945 roku nie oszczędziły cennych zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej. Z palącego się gmachu ratowali je z wielkim poświęceniem polscy biblioteka-

rze. Wśród uratowanych z pożogi wojennej zbiorów znalazła się również cenna kolekcja ekslibrisów. Kolekcja została zabezpieczona przed zniszczeniem i następnie pieczołowicie zakonserwowana. Znaczna część wystawionych ekslibrisów pochodzi ze zbiorów gdańskiego bibliotekarza i bibliofila, Arthura Bibera (1875–1933), który przekazał ją do Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu. Biblioteka Uniwersytecka przejęła tę kolekcję już w okresie działań wojennych.

Ekslibrisy należące do dawnej kolekcji Artura Bibera wykonane przez artystów niemieckich zostały po raz pierwszy wystawione w 1993 roku w Obere Galerie w Berlinie, a rok później w Domu Gerharta Hauptmanna w Düsseldorfie. W tym czasie pokazano je również w Uniwersytecie Wrocławskim.

Dla uczczenia jubileuszu Niemiecko-Polskiego Towarzystwa Uniwersytetu Wrocławskiego kolekcję ponownie wydobyto z szuflad bibliotecznych magazynów, aby zaprezentować ją w całkowicie nowym opracowaniu i aranżacji. Autorem katalogu i nowej aranżacji jest pan Ryszard Len z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Obecna wystawa została poszerzona o prace artystów czeskich, austriackich i słowackich, a towarzyszy jej katalog obejmujący wszystkie 202 wystawione eksponaty. Z dużą dbałością przedstawiono w nim pełną, kolorową dokumentację fotograficzną oraz opisy obiektów w języku polskim i niemieckim. Dodatkowo publikacja opatrzona jest indeksem artystów, zleceniodawców i motywów pojawiających się na ekslibrisach.

Należy zaznaczyć, że katalog mógł zostać wydany dzięki finansowemu wsparciu Pana Profesora Zdzisława Latajki, Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego w latach 2002–2005, za co Redakcja wyraża gorące podziękowania.

Aleksandra Kubicz

Aus Anlass des 5-jährigen Bestehens der Deutsch-Polnischen Gesellschaft der Universität Wrocław (Breslau) e.V. wird im Hauptgebäude der Universität eine Ausstellung von Exlibris eröffnet, die aus den Sondersammlungen der Universitätsbibliothek stammen.

Das dargestellte Sammlung von Miniaturgraphiken enthält Exlibris, die hauptsächlich von deutschen, österreichischen und tschechischen Künstlern des 19./20. Jahrhunderts geschaffen worden sind. Die Sammlung, die den Namen eines europäischen Kulturerbes verdient, erregt Aufmerksamkeit sowohl in Hinsicht auf ihre Schöpfer –hervorragende Künstler, als auch auf ihre interessanten, oft weit bekannten Auftraggeber. Unter anderen sehen wir ein von Emil Orlik geschaffenes Exlibris für bekannten Schriftsteller Christian Morgenstern sowie eins von Fritz Erler für die Kunstsammlerin Toni Neisser.

Auffallend in der Sammlung ist die Vielfalt der Stile, die nicht nur die Mannigfaltigkeit der künstlerischen Strömungen der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert wiederspiegelt, aber auch den individuellen Stil der Künstler. Unter ihnen finden wir Maler wie Max Klinger und Käthe Kollwitz, Graphiker wie Georg Oskar Erler oder Otto Ubbelohde, den bekannten Illustrator Grimmscher Märchen. Besondere Aufmerksamkeit verdienen die aus Schlesien stammenden Künstler: Hugo Bantau und Grete Schmedes aus Breslau (Wrocław) oder Kurt Arendt aus Reichenbach (Dzierżoniów). Die Mannigfaltigkeit künstlerischen Schaffens unterstreicht der Reichtum der graphischen Techniken: Holzschnitt, Radierung, Aquatinta, Lithographie, Zinkotypie.

Die Kriegshandlungen des Jahres 1945 haben die wertvollen Sammlungen der Universitätsbibliothek nicht verschont. Polnische Wissenschaftler, die kurz nach der Kapitulation

der Festung Breslau in der Stadt eingetroffen sind, haben sie unter großen Gefahren aus dem brennenden Gebäude gerettet. Unter den geretteten Sammlungen befand sich auch die wertvolle Exlibrisammlung. Sie wurde vor Vernichtung gesichert und später sorgfältig konserviert. Ein Großteil der ausgestellten Exlibris stammt aus der Sammlung des Danziger Bibliothekars und Bibliophilen Arthur Biber (1875–1932), der sie der Stadtbibliothek Breslau schenkte. Schon während des Kriegs übernahm die Universitätsbibliothek die Sammlung.

Die aus der Sammlung von Arthur Biber stammenden Exlibris deutscher Künstler wurden 1993 zum ersten Mal in der Oberen Galerie in Berlin ausgestellt, ein Jahr später im Gerhart-Hauptmann-Haus in Düsseldorf. In dieser Zeit wurde sie auch in der Universität Wrocław präsentiert.

Anlässlich des Jahrestags der Deutsch-Polnischen Gesellschaft der Universität Wrocław (Breslau) wurde die Sammlung wieder aus den Lagerräumen der Universitätsbibliothek herausgeholt und in einer völlig neuen Bearbeitung und neuem Arrangement präsentiert. Autor des Katalogs und des Arrangements ist Ryszard Len von der Universitätsbibliothek Wrocław. Die Ausstellung wurde erweitert um Arbeiten tschechischer und österreichischer Autoren. Sie wird von einem Katalog begleitet, der alle 202 Exponate erfasst. Er beinhaltet eine vollkommene farbige Bilddokumentation sowie die Beschreibung in polnischer und deutscher Sprache; außerdem enthält er Verzeichnisse der Künstler, Auftraggeber und Motive.

Der Katalog wurde dank der finanziellen Unterstützung seitens des Rektors der Universität Wrocław in den Jahren 2002–2005 Prof. Dr. habil. Zdzisław Latajka veröffentlicht, wofür sich die Redaktion recht herzlich bedankt.

Aleksandra Kubicz

Dla historyka sztuki znającego dolnośląskie środowisko kolekcjonerów ekslibrisów i organizatora wystaw, w tym sekslibrisu¹, wypowiedź na ten temat to frapujące zadanie intelektualne, mające w zamyśle atrakcyjne cele poznawcze, kształtujące i estetyczne, dające czytelnikowi i spektatorowi niecodzienną satysfakcję artystyczną i naukową.

„Exlibris od czasów najdawniejszych, bo od starożytności poczynając, służył książce i był z nią związany przez określenie przynależności księgi do właściciela, którego nazwisko widniało na tym maleńkim znaku graficznym. Od dawna też oprócz zachowania charakteru użytkowego stał się dziełem sztuki samym w sobie – przedmiotem poszukiwanym przez miłośników książki i kolekcjonerów dawnej i nowej grafiki artystycznej. I on podlegał gustom artystycznym i stylom epoki, wyrażał poglądy polityczne i kulturalne środowiska, w jakim powstawał”. To trafna opinia Andrzeja Kempy².

Exlibris dawno już przestał być tylko znakiem książkowym. Niezliczone publikacje, wystawy, biennale i konkursy obejmujące różne środowiska plastyczne, przytłaczająca liczba twórców i dzieł, o których zapomniano, czemu mają służyć, to rodzaj niewiarygodnej „ekslibrisomanii” odwrotnej do regresu czytelnictwa. Ogromna bibliografia, tysiące tek i albumów, przeważnie po amatorsku powielonych, odpowiada głównie na partykularne interesy w tym zakresie³. Błahości, przypadkowości, propagandzie politycznej i koniunkturalnej tematyki w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, których wyrazem są serie znaków poświęcone Rewolucji Październikowej, Leninowi, orężu polskiemu itp., przeciwstawiono około roku 1980 życie Jana Pawła II lub tematy zastępcze w typie *Kwiaty w ekslibrisie światowym*⁴. Podobnie jak w filatelistyce problematyka treściowa ekslibrisu objęła wszelkie przejawy życia, odchodząc daleko od istoty książkowej, właścicielskiej, artystycznej i intelektualno-oświatowej, stając się produktem masowym, a nie medium szczególnej, intymnej podmiotowości, czasem niezasłużonego splendoru, w wielu przypadkach jedynym wyrazem życiowych pięciu minut jednostki, np. opiewając dzieci, którym daleko jeszcze do twórczych obywateli.

Istocie ekslibrisu – znaku książkowego, znaku właściciela, estetycznego i artystycznego znaku wizualnego – zdominowanej przez czynnik percepcyjny, towarzyszy swoisty, naturalny minimalizm, egoizm, egocentryzm i narcyzm. Nikły rozmiar eliminuje fizyczny, często twórczy wysiłek, dezawuuje niedomogi artystyczne i warsztatowo-manualne, brak talentu, puste i płytkie treści gloryfikujące właścicieli indywidualnych i zbiorowych, których zasługi nie zawsze korespondują z ich artystycznym wizerunkiem. Jeśli pominiemy tzw. pseudoekslibrisy, których istotą jest znaczna wielkość i powiększymy mini grafiki do rozmiarów „normalnych” ry-

cin, to niewielu artystów się obroni, a większość „diamentów sztuki graficznej” utraci blask, demaskując banał treści.

Powyższa ocena odnosi się nie tylko do ekslibrisu polskiego, bo nasza aktywność w tej dziedzinie włączyła w międzynarodowe imprezy i akcje ekslibrisowe kraje bloku wschodniego, ale też Hiszpanię czy Japonię. Najogólniej mówiąc, powojenne półwiecze ekslibrisu to triumf stylizacji, która ukształtowała podstawowy i wyraźny nurt międzynarodowy, manierę a nawet styl gatunku. Owa stylizacja wielokrotnie bywa – tylko pozornym – kamuflażem niedostatków treści i formy, z drugiej strony – eksponując tajniki warsztatu i technikę, dopuszcza daleko idącą ekstrawagancję w zakresie deformacji kształtów, sugerując swoistą geometryzację czy kubizację, daje w efekcie kompozycje i rozwiązania nieudolne i nierzetelne, czego przykładem są nadmiernie stylizowane wizerunki godła narodowego – orła, rodzące doznania antyestetyczne, zniechęcające do stosowania takich znaków w książkach wypełniających biblioteki domowe i publiczne. Tę opinię potwierdzają wyjątki. Wśród polskich grafików specjalizujących się w ekslibrisie można wyróżnić kilkadziesiąt nazwisk, ale na pewno wymienić wypada trzech: Tadeusza Cieślewskiego – syna, Stanisława Dawskiego i Józefa Gielniaka, dla których jednak ekslibris był twórczością marginalną. Z sąsiednich Czech wypada wymienić twórcę młodszego pokolenia, Pavla Hlavatego.

Szukając ekslibrisu, który był znakiem książkowym, własnościowym i dziełem sztuki, egzemplifikacją mądrości, piękna, harmonii, przejrzystości i doskonałości formy, idei i funkcji, nie musimy sięgać do okresu, kiedy był on mlecznym bratem druku książkowego, przenieśmy się zatem do najbardziej mobilnej w dziejach sztuki epoki nowoczesnej, gdzie egzystowały obok siebie realizm, symbolizm, secesja i ekspresjonizm. Ówczesne ekslibrisy, solidnie wklejone do książek, są równie atrakcyjne po powiększeniu do „normalnych” rozmiarów. Znaczyły one wartościowe książki nietuzinkowych właścicieli, charakteryzując ich w sposób trafny, intymny, subtelny, czasem wyostrojony, ukazując lub sugerując najbardziej delikatne cechy charakteru, skrywane zamiłowania, marzenia, narcyzm, patos i poczucie humoru, odpowiedzialność – niekiedy nieznaną nawet najbliższemu otoczeniu, bądź idealizując jednostkę i jej profesję, zawsze stosownie do miejsca, znaczenia i prestiżu. Są zwierciadłem duszy i intelektu. Większość osób nie jest już dzisiaj powszechnie znana, część ma miejsce w historii, encyklopediach, literaturze, dziejach nauki, kultury, sztuki, teatru, medycyny, prawa, inżynierii, biologii, chemii, przemysłu, techniki etc. To wybitni i uznani wówczas lub na zawsze przedstawiciele swoich zawodów i nieprzeciętne osobowości. Cechą tych znaków własnościowych jest uniwersalizm treściowy, stąd charakterystyka indywidualnego podmiotu jest także wyrazem treści ogólnoludzkich, eg-

1. Ryszard Len, Romuald Mariusz Łuczynski, *Akt i erotyka w ekslibrisie. Wystawa ze zbiorów Romualda M.[ariusza] Łuczynskiego. Katalog wystawy w Muzeum Dawnego Kupiectwa w Świdnicy*, Świdnica 1986.

2. Andrzej Kempa, *Exlibris radziecki w latach 1961–1970. Katalog wystawy w Muzeum Regionalnym w Pabianicach*, Pabianice 1970, s. [3].

3. Por.: Józef Tadeusz Czosnyka, *Bibliografia ekslibrisu polskiego dotycząca ziem odzyskanych (wybór)*, [w:] *Katalog pokonkursowej wystawy ekslibrisów instytucji kultury z ziem przywróconych Macierzy, Złotoryja maj – czerwiec 1985*, s. 48–59.

4. *Kwiaty w ekslibrisie światowym. Z kolekcji Józefa Tadeusza Czosnyki z Wojcieszowa. Katalog wystawy w Klubie Międzynarodowej Prasy i Książki w Wałbrzychu*, Wałbrzych 1985.

Für den Kunsthistoriker, der das niederschlesische Milieu der Exlibrissammler kennt, wie auch für den Veranstalter von Ausstellungen (darunter auch von Sexlibris¹) ist die Aussage zu diesem Thema eine verblüffende intellektuelle Aufgabe mit attraktiven, bildenden und ästhetischen Erkenntniszielen, die dem Leser und Betrachter eine außergewöhnliche künstlerische und wissenschaftliche Genugtuung bieten.

”Das Exlibris diente seit jeher, denn seit dem Altertum dem Buch und war mit ihm verbunden durch die Bezeichnung der Zugehörigkeit zu seinem Besitzer, dessen Namen auf diesem kleingraphischen Zeichen sichtbar war. Seit jeher war es neben seinem Gebrauchswert auch an und für sich ein Kunstwerk – ein von Bibliophilen und Sammlern alter und moderner Kunstgraphik begehrter Gegenstand. Er unterlag dem künstlerischen Geschmack und Stil seiner Zeit, drückte die politischen und kulturellen Anschauungen des Milieus aus, in dem er entstand”. Diese zutreffende Meinung stammt von Andrzej Kempa².

Das Exlibris hat schon lange aufgehört, nur ein Bücherzeichen zu sein. Zahlreiche Veröffentlichungen, Ausstellungen, Biennalen und Wettbewerbe, die verschiedenen Künstlerkreise umfassen, eine erdrückende Anzahl von Künstlern und Werken, von denen man schon vergessen hat, wozu sie dienen sollten, bilden eine monströse Exlibrisomanie, die umgekehrt proportional zur Stagnation des Lesens ist. Eine gewaltige Bibliographie, tausende von Sammelmappen und Alben, meist unprofessionell vielfältigt, entsprechen hauptsächlich Sonderinteressen in diesem Bereich³. Der Belanglosigkeit, Zufälligkeit, politischen Propaganda und Konjunktur solcher Themen wie die Oktoberrevolution, Lenin, das polnische Herr, denen man in den 1970er und 1980er Jahren Exlibrisserien widmete, wurden um 1980 Themen wie das Leben Johannes Pauls II. oder Ersatzthemen wie *Blumen in Exlibris* entgegengestellt⁴. Ähnlich wie in der Philatelie umfasste das Exlibris alle Lebensbereiche und entfernte sich weit vom Wesen des Buches, des Besitzers, des Künstlerischen und des intellektuell Bildenden, indem es zum Massenprodukt wurde, und nicht mehr ein Medium besonderer intimer Subjektivität, manchmal des unverdienten Glanzes, und in Fällen der einzige Ausdruck kurzlebigen Ruhms eines Individuums (wie z.B. Kinder, die noch keine schöpferische Bürger sind) war.

Den ästhetischen und künstlerischen Sinn des Exlibris – des Zeichens des Buches, des Besitzers und des Visuellen-, in dem der Perzeptionsfaktor dominiert, begleitet ein eigenartiger natürlicher Minimalismus, Egoismus, Egozentrismus und Narzissmus. Winzige Größe, die körperliche, oft schöpferische Mühe ausschließt, künstlerische und handwerkliche Pannen, Talentlosigkeit, leeren und oberflächlichen Gehalt

leugnet, individuelle und kollektive Besitzer verherrlicht, deren Verdienste nur selten ihrem künstlerischen Bildnis entsprechen. Wenn wir von sogenannten Pseudoexlibris absehen, deren Merkmal eine beträchtliche Größe ist und die Minigraphiken zum ”normalen” Stich vergrößern, können sich nur wenige Künstler behaupten und die Mehrzahl der ”Diamanten graphischer Kunst” würden ihren Glanz verlieren und banale Inhalte bloßlegen.

Dieses Urteil betrifft nicht nur das polnische Exlibris, denn die polnischen Aktivitäten in diesem Bereich haben die Ostblockländer, aber auch Spanien oder Japan in internationale Exlibrisveranstaltungen und –aktionen einbezogen. Kurz gesagt: die 50 Nachkriegsjahre des Exlibris sind ein Triumph der Stilisierung, die eine grundlegende und markante internationale Strömung, eine Manier, sogar den Stil einer Gattung bildete. Diese Stilisierung ist oftmals – nur scheinbar – eine Tarnung von Mängeln an Form und Gehalt; andererseits, indem sie Geheimnisse der Werkstatt und Technik heraushebt, lässt sie weitgehende Extravaganz in der Deformierung von Gestalten zu. Sie bringt einen eigenartigen geometrischen Stil oder Kubismus in Erinnerung und erzielt hiermit unbeholfene und unsolide Kompositionen und Lösungen. Ein Beispiel dafür sind die tollkühnen Darstellungen des Staatswappens – des Adlers –, die antiästhetische Gefühle erwecken und die Anwendung solcher Zeichen in Haus- und öffentlichen Bibliotheken in Frage stellen. Diese Meinung wird durch Ausnahmen bestätigt. Unter den polnischen Graphikern, die sich in Exlibris spezialisieren, könnte man ...zig Namen aufzählen; drei sollte man nennen: Tadeusz Cieśliewicz (Sohn), Stanisław Dawski, Józef Gielniak, für die jedoch Exlibris nur eine Randerscheinung ihres künstlerischen Schaffens war; aus dem benachbarten Tschechien – ein Künstler der jüngeren Generation – Pavel Hlavaty.

Wenn wir ein Exlibris suchen, das ein Bücherzeichen, Eigentumszeichen und Kunstwerk wäre, eine Exemplifikation von Klugheit, Schönheit, Harmonie, Transparenz und Vollkommenheit der Form, Idee und Funktion, müssen wir nicht in eine Zeit zurückgreifen als es noch mit dem Buchdruck blutverwandt war, versetzen wir uns in die mobilste Epoche der Kunst: in die Neuzeit, in der nebeneinander Realismus, Symbolismus, Jugendstil und Expressionismus existierten. Die Exlibris aus dieser Zeit, ordentlich in Bücher eingeklebt, sind ebenso attraktiv, wenn man sie zu ”normalen” Format vergrößert. Sie kennzeichnen wertvolle Bücher außergewöhnlicher Besitzer, die sie zutreffend, intim, subtil, manchmal auch auf auffallend scharfe Weise charakterisieren und deren feinfühligem Charakter, verborgenen Neigungen, Träume, Narzissmus, Pathos und Sinn für Humor, Zuverlässigkeit sie darstellen oder andeuten: Eigenschaften, die oft sogar der unmittelbaren Umgebung unbekannt sind, oder den

1. Ryszard Len, Romuald Mariusz Łuczynski, *Akt i erotyka w ekslibrisie. Wystawa ze zbiorów Romualda M.[ariusza] Łuczynskiego. Katalog wystawy w Muzeum Dawnego Kupiectwa w Świdnicy*, Świdnica 1986.

2. Andrzej Kempa, *Exlibris radziecki w latach 1961–1970. Katalog wystawy w Muzeum Regionalnym w Pabianicach*, Pabianice 1970, S [3].

3. Vgl.: Józef Tadeusz Czosnyka, *Bibliografia ekslibrisu polskiego dotycząca ziem odzyskanych (wybór)*, [in:] *Katalog pokonkursowej wystawy ekslibrisów instytucji kultury z ziem przywróconych Macierzy, Złotyryja maj – czerwiec 1985*, S 48–59.

4. *Kwiaty w ekslibrisie światowym. Z kolekcji Józefa Tadeusza Czosnyki z Wojcieszowa. Katalog wystawy w Klubie Międzynarodowej Prasy i Książki w Wałbrzychu*, Wałbrzych 1985.

zystencjalnych, anegdotycznych i sytuacji aktualnej w świecie. Forma małych arcydzieł, niezależnie od bogactwa elementów i detali, jest lapidarna, monumentalna i czysta, wypełniając wzorowo renesansową kategorię *concinntas*, sformułowaną przez Leone Battistę Albertiego. Ukazuje archetypy człowieczeństwa, sięgając artystycznej genezy antycznej, poprzez ciała bogiń i herosów przemienia się w bohaterów dekadencjo-erotycznych tendencji secesji i symbolizmu, a jednocześnie antycypuje nieuchronną tragedię ludzkości związaną z dojściem Hitlera do władzy, zresztą na roku 1929 kończy się zasadniczy ciąg datowanych ekslibrisów.

Komu zawdzięczamy tak różnorodną w estetyce i nastroju artystyczną ucztę – wszechstronną, wyrazistą i subtelną, a jednocześnie zaskakującą niekonwencjonalnymi i szokującymi rozwiązaniami i pomysłami formalnymi oraz treściami wyzwalającymi gamę uczuć i emocji od grozy, tragizmu, płaczu, sentymentalizmu, melancholii i zadumy do humoru, ironii, sarkazmu i szyderczego śmiechu, przy jednoczesnym nasyceniu poezją, intelektualizmem i bogactwem myśli charakteryzującym bohaterów ekslibrisów, ich stosunek do świata, miejsce w kosmosie i wszystkie tego implikacje?

To malarze, rzeźbiarze, graficy i ilustratorzy. Panteon otwiera Max Klinger, neoromantyk przesiąknięty symbolizmem i religią, wskrzesiciel antycznej techniki rzeźby, twórca tytanicznych akwafort i akwatint, tu męską sztukę, emanującą siłą, utrwała w niewielkich obrazkach o rozbrajającej skali nastrojów i emocji, gdzie monumentalizm antyku koreluje z patosem średniowiecznego rycerstwa i gdzie jest miejsce dla niewinnych, lekkich i beztrudnych ciał kobiecych i chłopięcych, by wspomnieć jedynie o manierystycznych pomysłach formalno-treściowych. Bardziej dosłowna w odniesieniach do antyku jest Käthe Kollwitz, twórczyni zaledwie jednego ekslibrisu, manifestująca humanizm i humanitaryzm, związany z aktualnymi treściami i wybitnie społeczną postawą rewolucyjną i antywojenną, w realistycznych kompozycjach o niezwyklej ekspresji, czego dowodzi zdawałoby się surrealistyczno-tragiczny portret syna z doczepionymi przeciw skrzydłami Ikarą. Trzeci z tytanów sztuki, Czech narodowości żydowskiej Emil Orlik, górujący nad nimi bogactwem treści, formy, pomysłów, artysta książki, fotografik, orientalista, wirtuoz drzeworytu i tak odrębnej litografii – artysta kompletny, którego styl najbardziej postępowy spośród prezentowanych twórców, mieści się już w kategoriach sztuki współczesnej. Jego ekslibrisy to inkunabuły secesji⁵. Wraz z Bernhardem Pankokiem stworzył podstawy współczesnego drzeworytu wielobarwnego. Podobnie jak Kollwitz nieobojętny na twórczość śląskiego noblisty Gerharta Hauptmanna i jego *Thaczy*. Z pozostałych artystów niemieckich, austriackich, szwajcarskich, węgierskich, czeskich i śląskich, część weszła na trwałe do dziejów sztuki, inni wychodzą z cienia, los niektórych, zwłaszcza żydowskiego pochodzenia, został w niewiadomy sposób przerwany. To wybitni twórcy, jak przedstawicielka humoru w ekslibrisie – Mathilde Ade, lirycy – Hanns Bastannier, grafik dużych formatów i Georg Broel, apologeta lasu; główny reprezentant erotyki – markiz Franz von Bayros; osobistość ekslibrisu – Willy Geiger; profesjonalista gatunku, uczeń mistrza Williama Ungera – Alfred Cossmann; pejzażyści – Emil Anner, Erich L. Hübner, Hermann Struck, Felix Hollenberg, miłośnik wsi i Otto Ubbelohde, ilustrator bajek

braci Grimm; miłośnik natury – Hermann Hirzel, artyści wszechstronni – Heinrich Vogeler i Adolf Kunst; heraldycy – Adolf Hildebrandt, Alexander Dachenhausen i Paul Voigt, miłośnik małych mistrzów niemieckich; monumetalista – Alois Kolb; plakacista – Hermann Behrens; ilustrator – Franz Hein; twórcy ekslibrisu pięknego – Alexander Eckener, Hans am Ende, Martin E. Philipp i luksusowego – Walter Helfenbein; mistrzowie akwaforty – Max Bernuth, Paul Herrmann i Carl Streller; rysunku – Georg Hermann Gelbke i Richard Müller; stylist drzeworytu i apologeta współczesności – Fritz Lang; wyrafinowany technik drzeworytu barwnego – Alfred Peter; ekscentryczny wynalazca technologii graficznych – Kurt Hoeloff zw. Hasenohr, a także Georg Oscar Erler, Ludwig Michalek, Margarete Geibel, Franz Stassen, Max Schenke, Hubert Wilm i inni – prekursorzy w różnych aspektach sztuki przełomu XIX i XX w.

Śląsk reprezentuje nadal niepoznany Wrocławianin Hugo Bantau, malarz i grafik, autor ekslibrisu o wyszukanej estetyce z malowniczą remarką, którą przenosi do kompozycji większych, zresztą remarki – pastisze graficzne na marginesach – są jedną z niekonwencjonalnych cech prezentowanej kolekcji. Fritz Erler – Europejczyk, jeden z przywódców monachijskiej secesji, neoromantyk, poeta kobiecego piękna, zaprzyjaźniony z wrocławskim małżeństwem Neisserów – animator życia artystycznego, Grete Schmedes, współpracująca w Berlinie z Orlikiem i Helga Fischer-Oels – tajemnicza dama akwaforty o niepowtarzalnej, subtelnie trawionej kresce, pejzażyстка i wedutystka Śląska. Czy najbardziej wrocławski ekslibris Kathariny Schneider o niezwykle spokojnym i refleksyjnym nastroju, z portretem od tyłu właścicielki opartej o brzozę, podziwiającej Ostrów Tumski przez Odrę z tratwami i fliakami, jest jej dziełem? Któż powie, że jest inaczej? Kurt Arendt, ilustrator czasopism śląskich, osiadły w Dzierżonowie, utrwalający w rysunkach tuszem liczne, w tym nieistniejące już śląskie zabytki i tematykę społeczną, twórca winiet m.in. do „Tägliche Rundschau”, po wojnie ukazującego się w Niemczech, którego lapidarny styl zbliża znak właściciela do współczesnego logo, eksplikując postęp stylowy wobec analogicznego znaku monogramisty L.T., to już artysta nowego czasu.

Tematyka i problematyka ekslibrisów, opiewa poza wyjątkami podmioty indywidualne. Zgodnie z istotą znaku własnościowego identyfikują osoby, zawody, profesje, zainteresowania, upodobania, namiętności, zamiłowania, przyzwyczajenia i przymioty, odnosząc się do tych kategorii w sposób rzeczowy, ale też panegiryczny, gloryfikacyjny, czasem przekorny, przedstawiając właściciela czującego i myślącego. Dla twórców właściciel jest pretekstem do zawarcia treści głębszych, ogólnoludzkich, uniwersalnych, społecznych, ideologicznych i filozoficznych, znajdując wyraz w niekonwencjonalnych, zaskakujących pomysłach, niemal manierystycznych kompozycjach od rozbudowanych machin ikonograficzno-ikonologicznych, nasyconych elementami i rekwizytami, jak w rebusie lub Vexierbildzie (obraz-zagadka), do rozwiązań prostych jak logo, zawsze – niezależnie od ekspresji i drastycznych treści, jak przystało na obszar narodzin ekslibrisu – zrównoważonych, zgodnych z zasadą *decorum* – stosowności.

Jaka jest geneza wrocławskiego zbioru? Brak znaków pro-

5. Por.: Emil Orlik. *Leben und Werk 1870–1932*. Prag. Wien. Berlin, Herausgegeben von Eugen Otto mit Textbeiträgen von Birgit Ahrens, Susanna Bichler, Hans Bisanz, Rosi Merdinger, Bodo Niemann, Wien–München 1997.

Menschen und seinen Beruf idealisieren, aber stets dem Ort, der Bedeutung und dem Prestige angemessen sind. Sie sind ein Spiegel der Seele und des Geistes. Viele dieser Personen sind der Allgemeinheit nicht mehr bekannt, ein Teil jedoch hat seinen Platz in der Geschichte, in Nachschlagewerken, in der Literatur, der Wissenschaft, Kultur, Kunst, im Theater, in Medizin, in Rechtswissenschaften, Ingenieurwissenschaften, Biologie, Chemie, in Industrie und Technik u.s.w. Es sind in ihrer Zeit oder für immer hervorragende und anerkannte Vertreter ihrer Berufe und außergewöhnliche Persönlichkeiten. Eine Eigenschaft dieser Eigentumszeichen ist ein gewisser Universalismus, daher ist Charakteristik des individuellen Subjekts auch ein Ausdruck allgemein menschlicher, existenzieller, anekdotischer Inhalte und der aktuellen Weltlage. Die Form der kleinen Meisterwerke, abgesehen von Reichtum des Details, ist lapidär, monumental und klar; sie erfüllt vorbildlich die von Leone Battista Alberti in der Renaissance formulierte Kategorie der *concinuitas*. Sie zeigen menschliche Archetypen, indem sie auf die antike Genese der Kunst zurückgreifen; durch die Körper von Göttinnen und Heroen verwandeln sie sich in Helden von dekadent-erotischen Tendenzen des Jugendstils und Symbolismus und antizipieren gleichzeitig die unabwendbare Tragödie der Menschheit, die mit Hitlers Machtergreifung verbunden ist. Übrigens endet mit dem Jahr 1929 die eigentliche Chronologie der datierten Exlibris.

Wem verdanken wir einen so mannigfaltigen in Ästhetik und Stimmung Kunstgenuss – der vielseitig, ausdrucksvoll und subtil ist, und gleichzeitig durch unkonventionelle und schockierende Lösungen sowie formale Ideen verblüfft; der mit Gehalten, die die Gefühlsskala: von Grauen, Tragik, Weinen, Gefühlseligkeit, Schwermut und Nachdenklichkeit bis zu Humor, Ironie, Sarkasmus und höhnischem Lachen auslöst, und gleichzeitig Poesie, Intellektualismus und Gedankenreichtum der Helden des Exlibris befriedigt, ihrer Weltanschauung, ihren Platz in der Weltordnung und alle deren Implikationen charakterisiert?

Es sind Maler, Bildhauer, Graphiker und Illustratoren. Das Pantheon eröffnet Max Klinger – ein von Symbolismus und Religion durchdrungener Neuromantiker, Erneuerer der antiken Bildhauertechnik, Schöpfer der titanischen Radierungen und Aquatinten – der hier männliche, vor Kraft strotzende Kunst in winzige Bildern von entwaffnenden Gefühlsskala festhält, wo der antike Monumentalismus mit dem Pathos des mittelalterlichen Rittertums gleichzeitig existiert und wo ein Platz für unschuldige, leichte, sorglose weibliche und knabenhafte Körper ist, um nur manieristische in Form und Gehalt Ideen zu erwähnen. Viel direkter beruft sich auf die Antike Käthe Kollwitz – die Autorin eines einzigen Exlibris – indem sie Humanismus und Menschlichkeit, die mit Aktualität sowie revolutionären und kriegsgegnerschaftlichen Einstellungen verbunden sind, in realistischen, aber auch außergewöhnlich expressionistischen Kompositionen manifestiert, was das fast surrealistisch tragische Bildnis des Sohnes (mit angesteckten Ikarusflügeln) bestätigt. Der dritte der Titanen der Kunst, der Tscheche jüdischer Abstammung Emil Orlik, der die anderen durch Reichtum an Gehalt, Formen und Ideen überragt, ein Künstler der Buchgestaltung und Fotografie, Orientalist, Virtuose des Holzschnitts und

der so eigenartigen Lithographie – ein vollkommener Künstler, dessen Stil (der fortschrittlichste unter den genannten Künstlern) schon zur modernen Kunst gehört. Seine Exlibris kann man als Inkunabeln des Jugendstils bezeichnen⁵. Gemeinsam mit Bernhard Pankok schuf er die Grundlagen des modernen Farbholzschnitts. Ähnlich wie Kollwitz waren ihm das Schaffen des schlesischen Nobelpreisträger Gerhart Hauptmanns und seine „Weber“ nicht gleichgültig. Von den übrigen deutschen, österreichischen, schweizerischen, ungarischen, tschechischen und schlesischen Künstlern ist ein Teil für immer in die Kunstgeschichte eingegangen, andere treten aus dem Schatten heraus, das Schicksal mancher, besonders das der Künstler jüdischer Abstammung, wurde auf oft unbekannte Weise unterbrochen. Es sind hervorragende Künstler: die Vertreterin des Humors im Exlibris – Mathilde Ade; Lyriker – der Graphiker großer Formen Hanns Bastannier und der Apologet des Waldes Georg Broel; der Hauptvertreter der Erotik – Marquis Franz von Bayros; die Persönlichkeit des Exlibris – Willy Geiger; der Professionist der Gattung und Schüler William Unger – Alfred Cossman; die Landschaftskünstler – Emil Anner, Erich L. Hübner, Hermann Struck, Felix Hollenberg, der Illustrator der Grimmschen Märchen Otto Ubbelohde; der Naturliebhaber – Hermann Hirzell; die vielseitigen Künstler – Heinrich Vogeler und Adolf Kunst; die Heraldiker – Adolf Hildebrandt, Alexander Dachenhausen und der Liebhaber der deutschen Kleinmeister Paul Voigt; der Monumentalkünstler – Alois Kolb; der Plakatkünstler – Hermann Behrens; der Illustrator – Franz Hein; die Schöpfer des schönen Exlibris – Alexander Eckner, Hans am Ende, Martin E. Philipp und Walter Helfenbein, der zugleich Schöpfer des Luxusexlibris ist; die Meister der Radierung – Max Bernuth, Paul Herrmann und Carl Streller, die Meister der Zeichnung – Georg Hermann Gelbke und Richard Müller; der Stilist des Holzschnitts und Apologet der Moderne – Fritz Lang; der feinfühligste Meister des Farbholzschnitts – Alfred Peter; der exzentrische Erfinder graphischer Techniken – Kurt Hoelloff genannt Hasenohr, aber auch Georg Oskar Erlar, Ludwig Michalek, Margarete Geibel, Franz Stassen, Max Schenke, Hubert Wilm und andere Wegbereiter verschiedener Kunstrichtungen der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert.

Schlesien ist vertreten durch den weithin verkannten Breslauer Hugo Bantau – einen Maler und Graphiker, Autor des Exlibris von auserlesener Ästhetik mit dem malerischen Remarquedruck (Remarque), den er auf größere Kompositionen überträgt. Die Remarquedrucke – graphische Nachahmungen am Rande – sind eins der unkonventionellen Merkmale der dargestellten Sammlung. Fritz Erlar – ein Europäer und einer der führenden Geister der Münchner Sezession, Neuromantiker, Poet der weiblichen Schönheit, befreundet mit den Breslauer Kunstmäzenen, dem Ehepaar Neisser. Grete Schmedes, die in Berlin mit Orlik zusammengearbeitet hatte und Helma Fischer-Oels – die geheimnisvolle Dame der Radierung von unwiederholbarer feingätzter Linie, die Landschafts- und Vedutenkünstlerin Schlesiens. Ist das am meisten mit Breslau verbundene Exlibris von Katharina Schneider – von ungewöhnlich ruhiger und nachdenklicher Stimmung – mit einem Bildnis der Besitzerin, die an eine Birke angelehnt die Dominsel über die Oder mit ihren Flößen

5. Vgl.: *Emil Orlik. Leben und Werk 1870–1932. Prag. Wien. Berlin*, Herausgegeben von Eugen Otto mit Textbeiträgen von Birgit Ahrens, Susanna Bichler, Hans Bisanz, Rosi Merdinger, Bodo Niemann, Wien–München 1997.

weniencyjnych, a przede wszystkim utrata przez powojennych decydentów Biblioteki Uniwersyteckiej części dokumentacji zbiorów specjalnych i dóbr kultury, sprawia, że niekonwencjonalna kolekcja pozostaje nadal ekscytującą zagadką. Spośród 994 przedwojennych ekslibrisów, kilkadziesiąt naklejonych na szare i zielone kartony (15 × 20 cm), stanowi jednolity zespół, zapewne z dawnej Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu. Sugeruje to odręczny napis na kartoniku doklejonym do *passé-partout* ekslibrisu dr. Schnecka z Wrocławia. Możliwe, że był on częścią kolekcji Stadtbibliothek Breslau (StBB), utworzonej przez Artura Biebera (1875–1933), zasłużonego bibliotekarza i bibliofila z Gdańska, o czym wspomina Alfred Rüdfler, zdaniem którego po śmierci Biebera wrocławska kolekcja nie była powiększana, czego dowodem wspomniana data na najmłodszym ekslibrisie – 1929⁶. Opinie o zasobach ekslibrisów w StBB są podzielone. Zdaniem A. Schramma, twórcy informatora dla kolekcjonerów ekslibrisów, zbiór liczył zaledwie 130 (!) pozycji⁷, podczas gdy według Karla Ericha Grafa z Leiningen-Westerburg, który oglądał kolekcję w 1900 roku, liczyć miała ona ponad 18 000 (!) sztuk⁸. Dawna Biblioteka Uniwersytecka (Staats- und Universitätsbibliothek Breslau) posiadała zbiór, który Schramm oszacował jedynie na 124 (!) egzemplarze, głównie odklejone od starych druków⁹. Obecne Oddziały Starych Druków i Rękopisów nie dysponują siłami fachowymi do kontynuowania tej akcji.

Kraje niemieckojęzyczne zmonopolizowały ekslibris historyczny, wydając największych twórców i dzieła. Wśród najwybitniejszych osiągnięć w tej dziedzinie są artyści z całego świata, również polscy, ale o tym w innym miejscu i czasie.

Prezentowane prace są częścią najcenniejszej kolekcji ekslibrisów wrocławskiej Biblioteki Uniwersyteckiej. 200 znaków eksponowano w Berlinie¹⁰ i Düsseldorfie¹¹. Doczekały się katalogu¹², którego błędy tu korygujemy. Dotyczy to przede wszystkim określenia technik graficznych, których różnorodność i bogactwo nobilituje zbiór. Poza technikami szlachetnymi są tu klisze chemigraficzne, jak cynkotypia siatkowa (autotypia) i cynkotypia kreskowa, uznana błędnie za cynkografię, która jest nieszlachetną odmianą litografii (zamiast kamienia płyta cynkowa), a także miedziotypia (matryca miedziana zamiast cynkowej). To techniki poligraficzne, drugorzędne wobec aktu twórczego, którego istotą jest pierwowzór, czyli rysunek tuszem. Chlubą zbioru są akwatinty, którym prawie zawsze towarzyszy akwaforta.

Istotą niniejszego katalogu jest ewolucja stylowa ekslibrisu, stąd zastosowany układ chronologiczny. Noty katalogowe zostały zbudowane według schematu: nazwisko i imię autora, dane biograficzne, tytuł w brzmieniu oryginalnym, adresy, sygnatury, autografy, glosy, datowanie, technika, wymiary w cm, uwagi, numer inwentarzowy. Motywy ekslibrisów, twórcy i właściciele znajdują się w stosownych indeksach.

Zdaniem Elke Schutt-Kehm ekslibrisy są mieszanką znaku własności i sztuki¹³. Przedstawione tu dzieła sztuki są własnością Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, która po wielkich poprzedniczkach, Stadtbibliothek i Universitätsbibliothek, odziedziczyła światowej rangi rękopisy, stare druki, inkunabuły graficzne i inne dobra kultury ogromnej wartości historycznej, artystycznej, kulturowej i materialnej. Wypada, aby wartości tego dziedzictwa dorównał prestiż właściciela.

6. Alfred Rüdfler, *Die Stadtbibliothek Breslau im Spiegel der Erinnerung. Geschichte. Bestände, Forschungsstätte*. Sigmaringen 1987, s. 111.

7. Albert Schramm, *Taschenbuch für Exlibrissammler*, Leipzig 1924, s. 49.

8. *Schlesische Buchdruck – Ausstellung Katalog*. Schlesische Museum für Kunstgewerbe und Altertümer. Breslau 15. Juli – 31. August 1900, s. 40.

9. Schramm, *op. cit.*, s. 49.

10. Wystawa w Obere Galerie na Lützow-Platz 20.07 – 15.08.1993.

11. Wystawa w Stiftung Gerhart-Hauptmann-Haus Deutsch-osteuropäische Forum, 5.09 – 27.09.1994 r.

12. *Persönlichkeitszeichen. EX LIBRIS deutscher Künstler des 19. und 20. Jahrhunderts aus der Sammlung der Universitätsbibliothek Breslau. Ausstellung vom 20. Juli bis 15. August 1993*. Obere Galerie Berlin.

13. Elke Schutt-Kehm, *Das Exlibris. Eine Kulturgeschichte in 1600 Abbildungen aus Mainzer Gutenberg Museums*, Dortmund 1990, 4 s. okl.

bewundert, ihr Werk? Wer könnte es sagen, dass es anders ist? Kurt Arendt – der in Reichenbach ansässige Illustrator schlesischer Zeitschriften, der auf zahlreichen Tuschzeichnungen schlesische Baudenkmäler (darunter solche, die nicht mehr erhalten sind) sowie auch soziale Thematik festgehalten hat, Schöpfer von Vignetten, u.a. zur im Nachkriegsdeutschland erscheinenden "Täglichen Rundschau", dessen lapidarer Stil das Eigentumszeichen in die Nähe des zeitgenössischen Logos bringt und einen stilistischen Fortschritt gegenüber dem analogen Zeichen des Monogrammistens L.T. andeutet; er ist schon ein Künstler der neuen Zeit.

Abgesehen von Ausnahmen betrifft die Thematik des Exlibris Einzelpersonen. Dem Wesen des Eigentumszeichens gemäß identifiziert es Personen, Berufe, Interessen, Neigungen, Passionen, Gewohnheiten und Eigenschaften, die sachlich, aber auch lobend, verherrlichend, manchmal eigensinnig, anekdotisch, komisch, satirisch, geheimnisvoll dargestellt sind, indem es den Besitzer als fühlend und denkend schildert. Für die Künstler bleibt der Buchbesitzer ein Vorwand, um tiefer greifende menschliche universelle, soziale, ideologische und philosophische Gehalte zu äußern, die ihre Erfüllung in unkonventionellen, verblüffenden Ideen, fast manieristischen Kompositionen findet – vor einer monumentalen, mit Details und Requisiten überfüllten Ikonographie, wie in Bilderrätseln oder Vexierbildern, bis zu einfachen Lösungen, wie Logo – immer unabhängig von Expression und drastischen Gehalten, den Anfängen des Exlibris gemäß – ausgeglichen gemäß dem Prinzip des *decorums* (der Angemessenheit).

Wie ist die Breslauer Sammlung entstanden? Das Fehlen von Provenienzzwecken, und vor allem der Verlust eines Teils der die Sondersammlungen betreffenden Dokumentation durch die Leitung der Universitätsbibliothek in der Nachkriegszeit, macht die unkonventionelle Sammlung zu einem spannenden Rätsel. Von 994 Exlibris aus der Vorkriegszeit ist nur ein Teil auf grauen und grünen Karton (15 × 20 cm) aufgeklebt; sie bilden eine einheitliche Kollektion und stammen wahrscheinlich aus der früheren Stadtbibliothek in Breslau. Das geht aus einer handschriftlichen Notiz auf einem Passepartout des Exlibris von Dr. Schneck aus Breslau angeklebten Zettel hervor. Es ist möglich, dass es ein Teil der Sammlung der Stadtbibliothek Breslau (StBB) war, die von Arthur Biber (1875–1933) – einem verdienten Danziger Bibliothekar und Bibliophilen geschaffen worden war. Daran erinnert Alfred Rüdfler, der der Meinung ist, dass die Breslauer Sammlung nach Biber Tod nicht vergrößert worden ist. Davon zeugt das erwähnte Datum auf dem jüngsten Exlibris – 1929⁶. Die

Meinungen über die Exlibrisbestände der StBB gehen auseinander. Nach Ansicht von Albert Schramm, dem Autor des "Taschenbuchs für Exlibris-Sammler" zählte die Sammlung nur 130 (!) Objekte⁷, während Karl Erich Graf zu Leinungen-Westerburg, der die Kollektion 1900 besichtigt hatte, behauptet sie habe über 18 000 (!) Stück gezählt⁸. Die frühere Staats- und Universitätsbibliothek besaß eine Sammlung, die Schramm nur auf 124 (!) Exemplare geschätzt hat, hauptsächlich von alten Drucken entfernt⁹. Die jetzigen Abteilungen der alten Drucke und Handschriften verfügen über keine Fachkräfte zur Fortsetzung dieser Aktion.

Die deutschsprachigen Länder haben ein gewisses Monopol für historisches Exlibris, indem sie die größten Autoren und Werke herausgegeben haben. Zu den wichtigsten Errungenschaften auf diesem Gebiet gehören Werke von Künstlern aus aller Welt, darunter auch von polnischen, darüber wird an anderer Stelle und zu anderer Zeit berichtet. Die dargestellten Arbeiten sind ein Teil der wertvollsten Exlibris-Sammlung der Universitätsbibliothek Wrocław. 200 Zeichen waren in Berlin¹⁰ und Düsseldorf¹¹ ausgestellt. Sie erhielten einen Katalog¹², dessen Fehler hier korrigiert werden. Das betrifft vor allem die Bezeichnung der graphischen Techniken, deren Vielfalt und Reichtum die Sammlung nobilitiert. Neben edlen Techniken findet man hier chemigraphische Platten, wie Netzätzung (Autotypie) und (Strichschätzung), fälschlich als Zinkographie bezeichnet, die eine wenig edle Variante der Lithographie ist (Zinkplatte statt Stein), und Kupferätzung (Kupfer- statt Zinkmatrize). Das sind graphische Techniken, zweitrangig gegenüber dem Schöpfungsakt, dessen Wesen das Urbild ist, nämlich die Tuschzeichnung. Zierde der Sammlung sind Aquatinten, die fast immer von Radierungen begleitet werden.

Ziel des vorliegenden Katalogs ist Darstellung der Stilevolution des Exlibris, daher die chronologische Anordnung. Die Autoren und Besitzer der Exlibris befinden sich in entsprechenden Verzeichnissen.

Nach Elke Schutt-Kehm sind die Exlibris eine Mischung von Eigentumszeichen und Kunst¹³. Die hier dargestellten Kunstwerke sind Eigentum der Universitätsbibliothek Wrocław, die von ihren großen Vorgängerinnen – Stadtbibliothek und Universitätsbibliothek: Handschriften, alte Drucke, graphische Inkunabeln und andere Kulturgüter von großem historischen, künstlerischen, kulturellen und materiellen Wert und Weltrang ererbt hat. Möge dem Wert dieses Erbes das Prestige des Besitzers ebenbürtig sein.

6. Alfred Rüdfler, *Die Stadtbibliothek Breslau im Spiegel der Erinnerung. Geschichte. Bestände, Forschungsstätte*. Sigmaringen 1987, S 111.

7. Albert Schramm, *Taschenbuch für Exlibris-Sammler*, Leipzig 1924, S 49.

8. *Schlesische Buchdruck – Ausstellung Katalog. Schlesische Museum für Kunstgewerbe und Altertümer. Breslau 15. Juli – 31. August 1900*, S 40.

9. Schramm, *op. cit.*, S 49.

10. Die Ausstellung in der Oberen Galerie an Lützow-Platz vom 20. Juli bis 15. August 1993.

11. Die Ausstellung im Deutsch-osteuropäischen Forum der Stiftung Gerhart-Hauptmann-Haus vom 5. Mai bis 27. September 1994 r.

12. *Persönlichkeitszeichen. EX LIBRIS deutscher Künstler des 19. und 20. Jahrhunderts aus der Sammlung der Universitätsbibliothek Breslau. Ausstellung vom 20. Juli bis 15. August 1993*. Obere Galerie Berlin.

13. Elke Schutt-Kehm, *Das Exlibris. Eine Kulturgeschichte in 1600 Abbildungen aus Mainzer Gutenberg Museums*, Dortmund 1990, an dem 4. Seite von Umschlag

Miejsce wystawy / Ausstellungsort:

pl. Uniwersytecki 1, gmach główny Uniwersytetu Wrocławskiego, sala im. Stefana Banacha /
pl. Uniwersytecki 1, Hauptgebäude der Universität, Erdgeschoss, Stefans-Banach-Saal

26 maja – 20 czerwca 2006 / 26. Mai – 20. Juni 2006

KATALOG WYSTAWY

AUSSTELLUNGSKATALOG

Prezentowane w katalogu niektóre ekslibrisy zostały ze względów technicznych w niewielkim stopniu pomniejszone w stosunku do oryginałów. Są one oznaczone gwiazdkami. Natomiast na planszach wystawienniczych zostały zaprezentowane w skali 1:1

Die einigen im Katalog präsentierten Exlibris wurden aus technischen Gründen gegenüber den Originalen verkleinert. Sie sind mit dem Sternzeichen abgezeichnet. Und an den Ausstellungstafeln werden sie in der Originalgröße dargestellt.

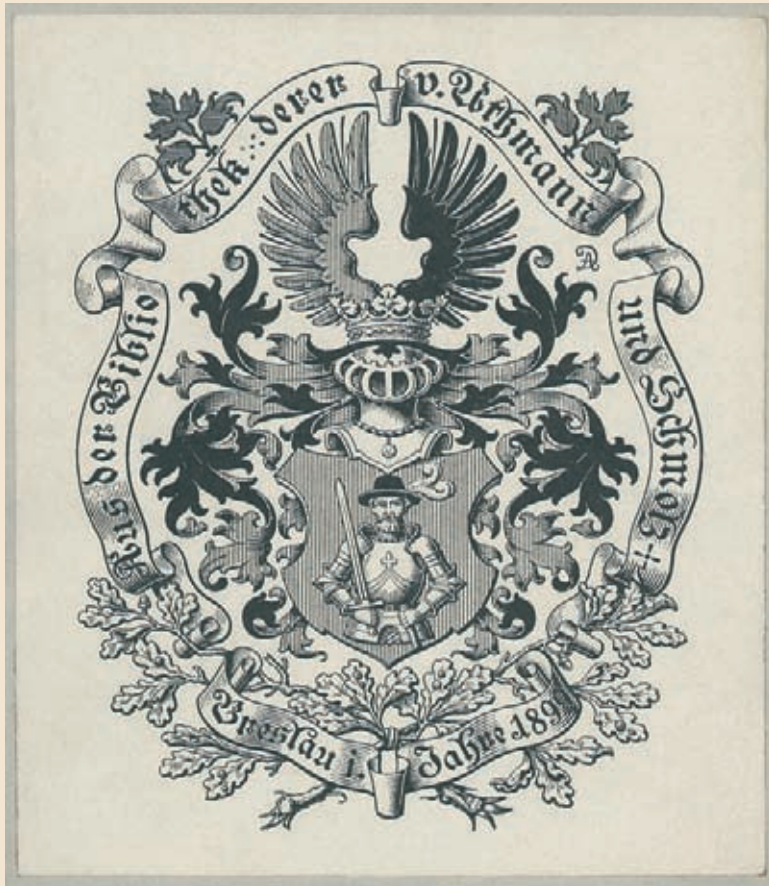
■ 1

■ 2

■ 3

■ 4

■ 5

Unger William

(1837–1932),
czynny w Wiedniu
(tätig in Wien)

1

EX BIBLIOTHEKA / H. THIMIG
W. Unger
akwaforta / Radierung,
11,2 x 7,2 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10603.

■

Hildebrandt Adolf Matthias

(1844–1918),
czynny w Berlinie
(tätig in Berlin)

2

Ex libris Dr.jur. & phil. Stephan Kekule
v. Stradonitz
AD. M. HILDEBRANT DEL:
GEST. E. MARZAHN
staloryt / Stahlstich,
13,0 x 9,1 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10083

3

Ex libris Caroli Seger J.Ct
AMH
litografia kolorowana czerwienią / Rotko-
lorierte Lithographie,
10,0 x 7,0 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10074

■

Dachenhäuser Alexander

(1848–?),
czynny w Monachium
(tätig in München)

4

Aus der Bibliothek derer v. Uthmann und
Schmoltz. Breslau i. Jahre 1899
AD
litografia / Lithographie,
10,1 x 8,2 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10049

5

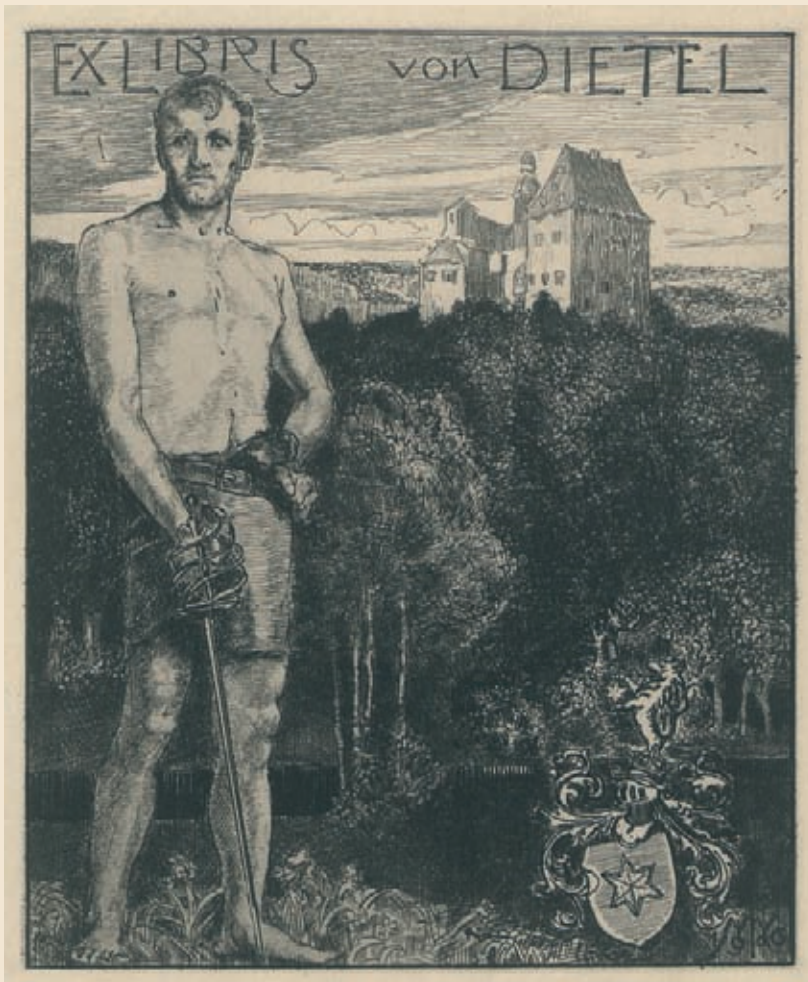
Buecherzeichen der Lissa von Uthmann
u. Schm.[oltz]/ Nr/ A.1901
AD
litografia / Lithographie,
7,3 x 5,0 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10050

■

■ 6

■ 7

■ 8

■ 9

■ 10

Klinger Max

(Lipsk / Leipzig 1857

Gross Jena 1920)

6

EX LIBR. HILDEGARD HEYNE

akwatinta / Aquatinta,

12,6 x 8,7 cm.

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10090

7

EX LIBRIS von DIETEL

MK 1906

akwaforta / Radierung

13,0 x 11,0 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10865

8

EX FRITZ GVRLITT LIBRIS LIT: No:

akwaforta z suchą igłą / Radierung mit

Kaltnadel,

8,7 x 6,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10818

9

EX LIBRIS / LOVIS MEDER

MK / [19]06

akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,

12,7 x 8,7 cm,

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10867

10

EX LIBRIS ERNST / und / ELISABETH

WIEGANDT

1MK4 (1904)

akwaforta / Radierung,

14,8 x 9,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10862

■

Klinger Max

(Lipsk / Leipzig 1857
Gross Jena 1920)

11

EX LIBRIS EDVARD ARNHOLD
MK/1906

akwatinta z akwafortą, brąz / Aquatinta
mit Radierung, in Braun, 13 x 10,7 cm,
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10876

12

[EKSLIBRIS] H[einrich] K[linger]
MK

akwaforta / Radierung, 6,2 x 2,2 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10835

Voigt Paul

(1859–Berlin 1924)

13

EX LIBRIS V.KESSEL-ZEISDORF/
AD.1909
P.VOIGT

miedzioryt, brąz / Kupferstich, in Braun,
10,4 x 7,9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10043

Michalek Ludwig

(1859–1942)

14

EX LIBRIS.
LM

akwaforta / Radierung, 9,0 x 6,0 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10781

Hein Franz

(1863–1927),

czynny w Karlsruhe
(tätig in Karlsruhe)

15

[EKLIBRIS] EMIL / WEBER
F. H.

drzeworyt barwny, czerwień – róż
/ Farbholzschnitt, in Rot und Rosa,
8,6 x 5,3 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10216

16

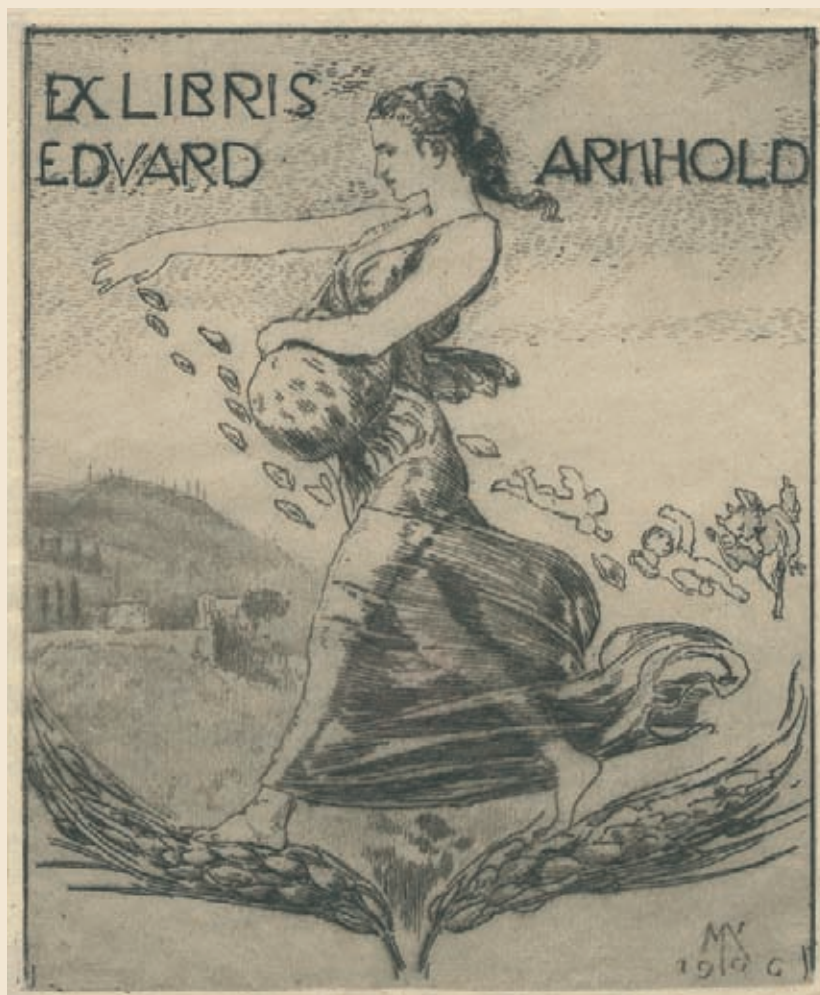
Anny /Sagell's/ Buch
F. HEIN

litografia / Lithographie, 9 x 6,7 cm
Inw. eksl. 10221

17

[EKSLIBRIS] CLARA / FAISST
FRANZ HEIN

cynkotypia 2-barwna, czerń-czerwień /
Zweifarbzinkotypie,
in Schwarz und Rot,
9 x 5,9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10224

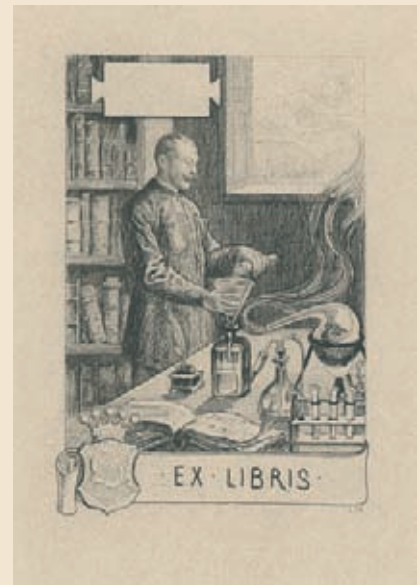
■ 12

■ 11

■ 13

■ 15

■ 14

■ 16

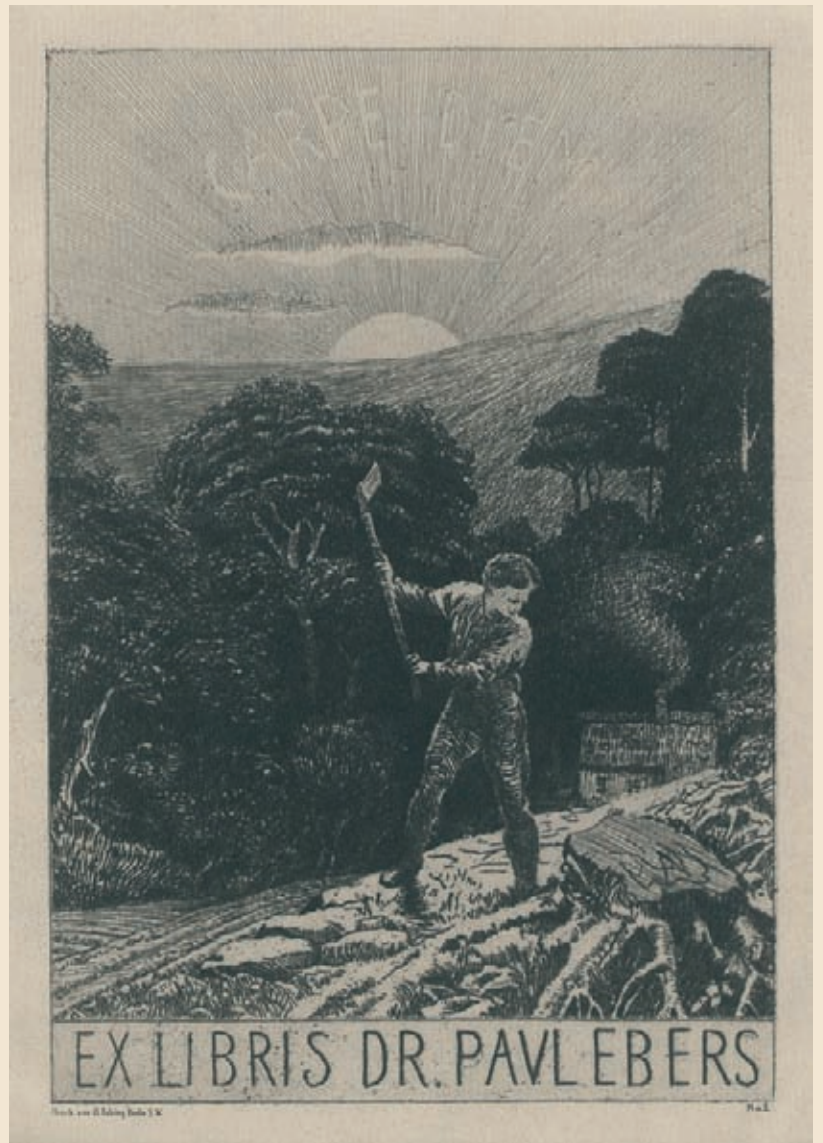

■ 17

■ 18

■ 19

■ 20

■ 21

■ 22

Hirzel Hermann

(Szwajcaria
/ Schweiz 1864 -1939),
czynny w Berlinie
(tätig in Berlin)

18

DR. MED. D. CZARNIKAU / MEIN
EIGEN

Hirzel 79

cynkotypia / Zinkotypie,
10 x 9,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10209

■

Ende Hans am

(1864–1918),
czynny w Worpswede
(tätig in Worpswede)

19

DR. MED. D. CZARNIKAU / MEIN
EIGEN

Hirzel 79

cynkotypia / Zinkotypie,
10 x 9,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10209

■

Herrmann Paul

(1664–?),
czynny w Berlinie
(tätig in Berlin)

20

EX. LIBRIS. CARL. UND. LISA. AL-
BRECHT.

Paul Herrmann (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)

miedzioryt / Kupferstich,
7,8 x 7,0 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10712

21

EX LIBRIS ANNA VON HEYSE.

P. Herrmann (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)

miedzioryt z akwafortą / Kupferstich mit
Radierung,

4,8 x 5,0 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10713

22

EX LIBRIS / ANNA. SIMON. REINISCH
PH

P. Herrmann (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)

akwaforta / Radierung,
14,4 x 9,2 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10715

■

■ 23

■ 24

■ 25

■ 26

■ 27

Behrens Hermann

(Drezno / Dresden 1865–?)

23

DR. MED. / JULIUS. HEYDE/ EX LIBRIS
DRESDEN. N.

litografia na błękitnym papierze / Litho-
graphie auf hellblauem Papier,
10,4 x 6,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10916

24

EX LIBRIS / IOHANNES SMITH
HERMANN BEHRENS DRESDEN 1906

litografia na kremowym papierze / Litho-
graphie auf cremefarbenem Papier,
12 x 8,1 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10920

■

Bayros Franz von

(Zagrzeb / Zagreb 1866
Wiedeń / Wien 1924)

25

Ex Libris / P. Riotte
BAYROS / REPR. KUHN, MÜNCHEN
cynkotypia / Zinkotypie, 8 x 7 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10767

26

Ex libris / Adolf Herbst
BAYROS / REPR. KUHN, MÜNCHEN
F. v. Bayros (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)

cynkotypia / Zinkotypie, 8 x 6,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10769

■

Kollwitz Käthe

(Królewiec / Königsberg
1867–1945)

27

MAI 1908 / EKSLIBRIS HANS KOLL-
WITZ

akwaforta z akwatintą i suchą igłą, sepia
/ Radierung mit Aquatinta und Kaltnadel,
in Sepia, 12,3 x 7 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10198

■

Jakesch Heinrich

(Czechosłowacja
/ Tschechoslowakei
1867–1909)

28

EX LIBRIS EMANUEL CRAB
HJ

akwaforta / Radierung, 12,3 x 8,5 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10861

■

■ 28

EX LIBRIS
J.T. ALBERT HOSBACH

■ 29

Ich bin kein ausgeflügeltes Buch,
ich bin ein Mensch mit seinem Widerspruch

ex libris
Carl Sager

■ 31

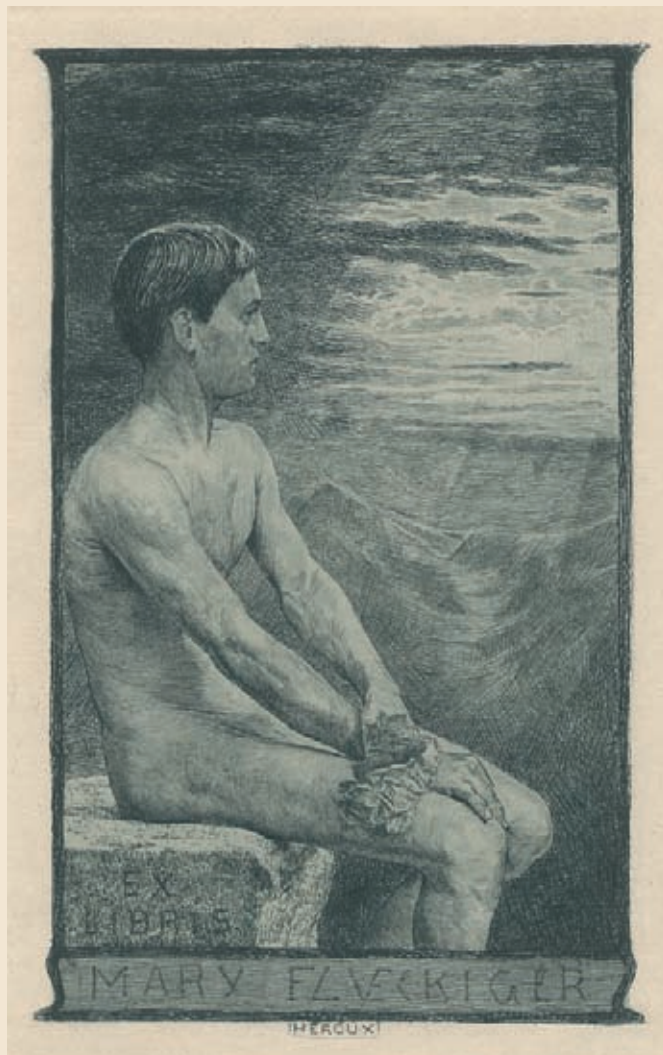
EX LIBRIS
KURT KÜHN

■ 30

■ 32

■ 33

Ubbelohde Otto (1867–1922)

29

EX LIBRIS / J.T. ALBERT HOSBACH
akwaforta / Radierung,
12,5 x 9,9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10510

30 *

ex libris / Carl Sager
akwaforta / Radierung,
17,3 x 9,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10503

31 *

EX LIBRIS / KURT KÜHN
akwaforta / Radierung,
14,7 x 11,5 cm.
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10508

■

Héroux Bruno

(Lipsk / Leipzig 1868–1944)

32

[EKLIBRIS] HEINI-STRAVSS / STI-
FTVNG / MVSEVM MAGDEBURG
HEROUX
akwaforta / Radierung,
12,2 x 7,3 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10677

33

EX / LIBRIS / MARY FLVECKIGER
HEROUX
akwaforta, seledyn / Radierung, in
Blassgrün,
14 x 8,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10676

■ 34

■ 35

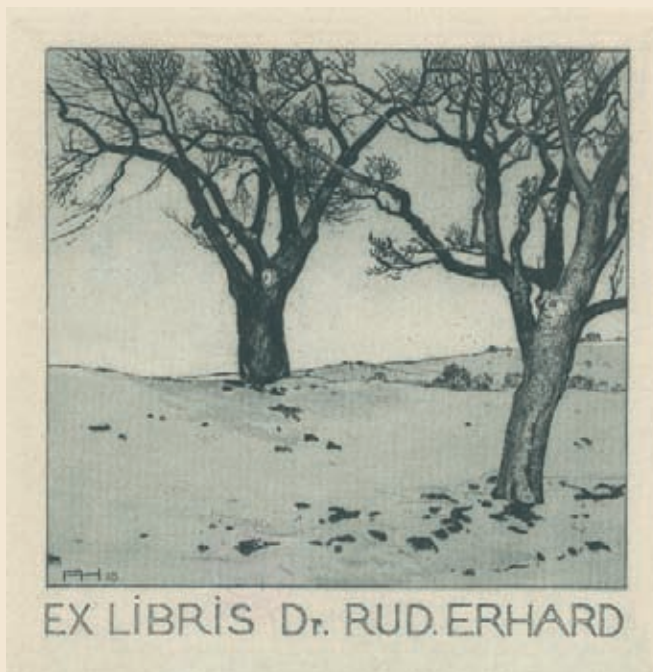
■ 36

■ 37

■ 38

■ 39

Héroux Bruno

(Lipsk / Leipzig 1868–1944)

34

EX / LIBRIS / DR. RUDOLPH STEIN-
BACH

Héroux [19]10
akwaforta / Radierung,
13 x 9,4 cm

Inw. eksl. 10678

35

EX / LIBRIS / GERDA LIEVEN

akwaforta / Radierung,

12,8 x 9,8 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10679

36 *

EX / LIBRIS / GUSTAV DROBNER
B. HEROUX

akwaforta z suchą igłą / Radierung mit
Kaltnadel,

15,8 x 11,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10682

■

Hollenberg Felix

(Sterkrade 1868–1945)

37 *

EX LIBRIS / AMALIE / STEIMLE
FH

akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
10,9 x 8,8 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10707

38 *

[EKSLIBRIS] DR. FRITZ FRANCK-OBE-
RASPACH.

FH[19]05

akwaforta, seledyn / Radierung, in
Blassgrün,

10,0 x 10,0 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10704

39 *

EX LIBRIS Dr. RUD. ERHARD

FH[19]10

akwatinta, seledyn / Aquatinta,
in Blassgrün,

10,2 x 9,6 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10705

■

Erler Fritz

(Ząbkowice Śl.
/ Frankenstein 1868 –
Monachium
/ München 1940)

40

EX LIBRIS T. [ONI] NEISSER

litografia 3-barwna tonowa, czerń-żół-
cień-róż / Dreifarbenlithographie,
in Schwarz, Gelb und Rosa,
11,4 x 7 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10895

41

EX LIBRIS / CARL MAYR

F. E.

litografia na żółtym papierze / Lithogra-
phie auf gelbem Papier,
11,3 x 7,5 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10894

Stassen Franz

(Hanau 1869–1949)

42

EX LIBRIS / CARL G.F. LANGEN-
SCHEIDT.

F. STASSEN

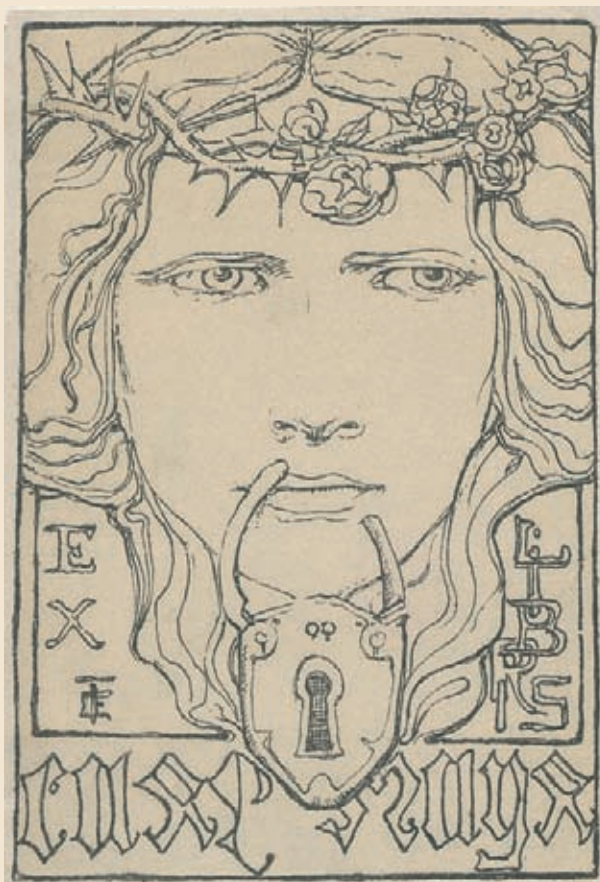
miedziotypia, seledyn / Kupferätzung,
in Blassgrün,
15,7 x 11,4 cm

Kupferätzung u. Druck v. O. Felsing,
Berlin S. W.

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10191

■ 40

■ 41

■ 42

■ 44

■ 45

■ 46

Stassen Franz

(Hanau 1869–1949)

43

EX LIBRIS / EDUARD STUCKEN
FRANZ STASSEN

miedziotypia / Kupferätzung,
21,2 x 17,8 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10188

Anner Emil

(Brugg 1870–1925)

44

EX LIBRIS CLARA KOENIG

1910 E. Anner

akwaforta, seledyn / Radierung, in
Blassgrün,

8,6 x 12,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10741

45 *

[EKSLIBRIS] FRANZISKA [ANNER]

E. Anner. 1909

akwaforta, Zieleń / Radierung, in Grün,
12,2 x 17,9 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10734

46

Ex libris / Elise Kauffmann

akwaforta, Zieleń / Radierung, in Grün,
6,7 x 4,8 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10740

■ 47

■ 49

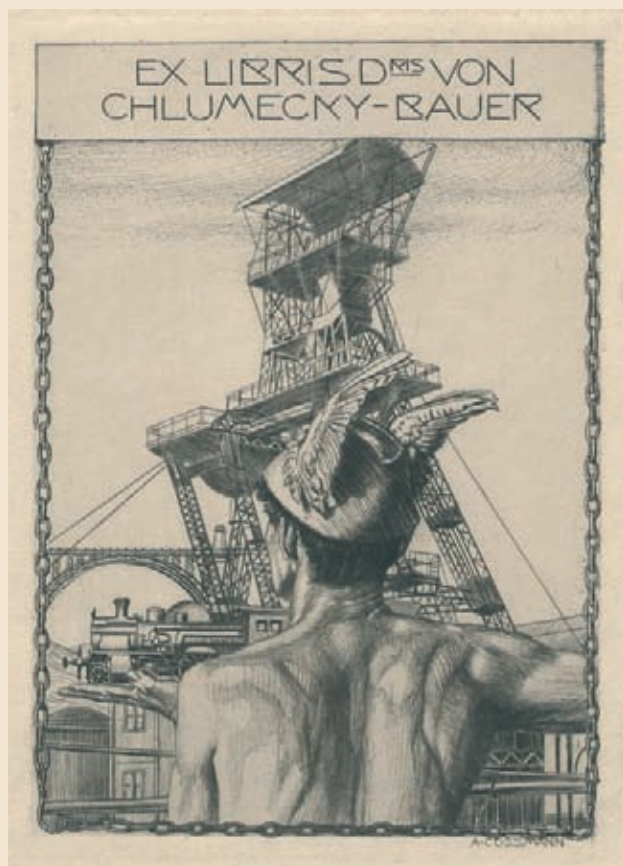
■ 48

■ 50

■ 51

■ 52

Cossmann Alfred

(1870–1951)

47 *

EX LIBRIS / MORITZ. VON WEIT-
TENHILLER

Alfr. Cossman (autograf ołówkiem /
Beistiftunterschrift)
miedzioryt z akwafortą / Kupferstich mit
Radierung,
17,5 x 10,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10622

48

EX / LIBRIS / FRIEDRICH PERUTZ.
COSSMAN

akwaforta z suchą igłą / Radierung mit
Kaltadel,
11,5 x 7,0 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10630

49 *

EX libris / Alfr.[ed] Cossmann

Alfr. Cossmann. (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)
miedzioryt z akwafortą / Kupferstich mit
Aquatinta,
9,0 x 12,4 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10654

50

EX. LIBRIS / LORLE / SUESS
A. COSSMANN

miedzioryt z suchą igłą / Kupferstich mit
Kaltadel,
12,9 x 7,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10644

51 *

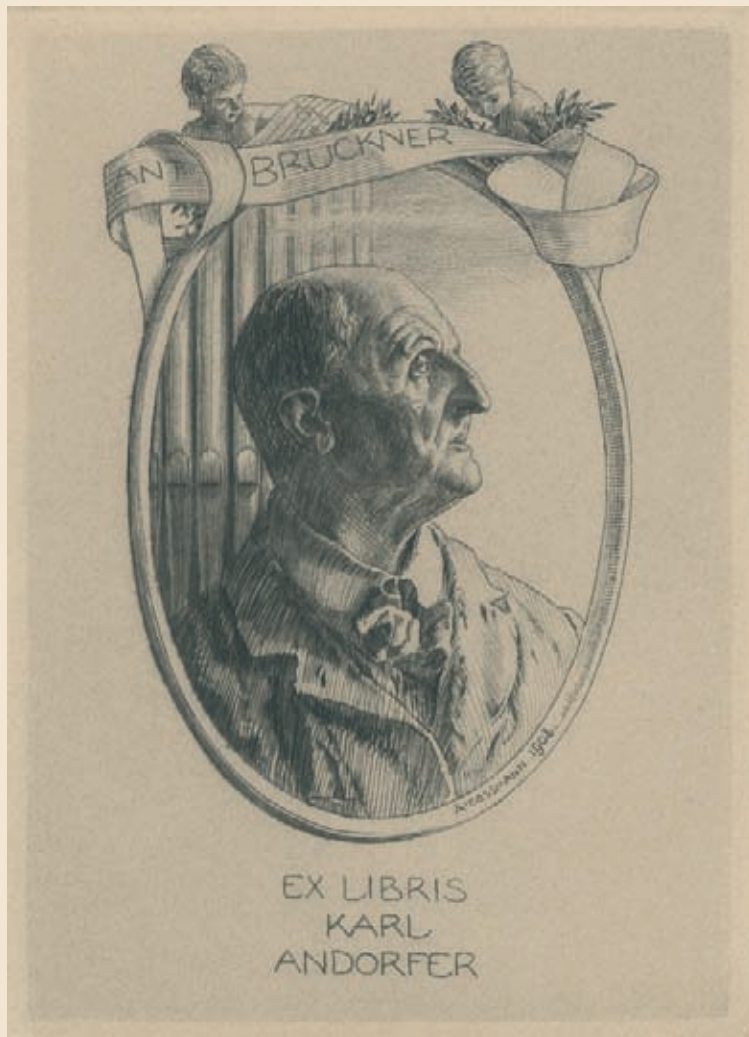
EX LIBRIS / O. Heinz Ota
A. COSSMAN

miedzioryt / Kupferstich,
16,3 x 11,9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10628

52 *

EX LIBRIS DRIS VON / CHLUMECKY-
BAUER

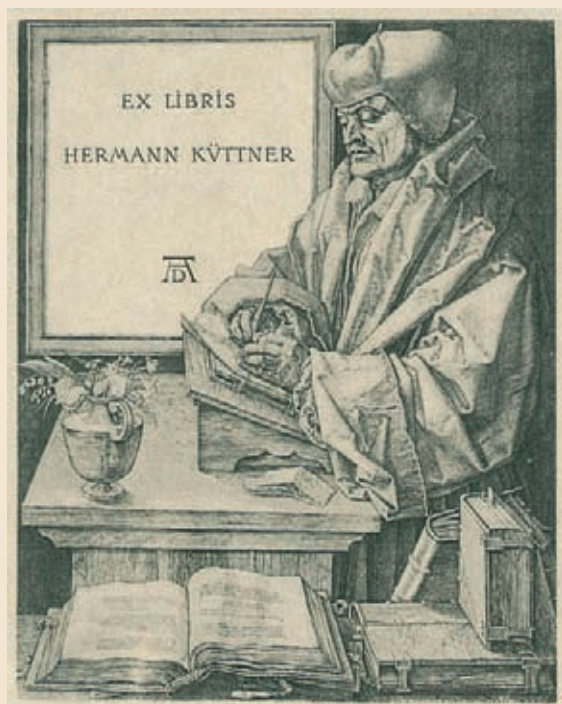
A. COSSMANN
miedzioryt / Kupferstich,
13,0 x 9,2 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10645

■ 53

■ 54

■ 55

■ 56

■ 57

Cossmann Alfred

(1870–1951)

53

EX LIBRIS KARL ANDORFER

A. Cossmann 1908

akwaforta / Radierung,
14,0 x 9,9 cm.

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10626

54

[EKLIBRIS] ARTHUR TREBITSCH

A. COSSMAN

akwaforta / Radierung,
13,9 x 9 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10642

■

Anonim, Niemcy / Anonymus, Deutschland

55

EX LIBRIS HERMANN KÜTTNER

cynkotypia miedziorytu

/ Zinkotypie des Kupferstichs

9 x 7 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10042

■

Eckener Alexander

(Szwabia / Schwaben

1870–1944)

56

Ex Libris Dr. E. Pflüger

A. Eckener 1929

akwaforta z suchą igłą / Radierung mit
Kaltnadel,

15,4 x 10,7 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 1022

■

Fischer Otto

(1870–1947)

57 *

EX LIBRIS / GOTTHARD / AGATH

OF.

Otto Fischer (autograf ołówkiem

/ Bleistiftunterschrift)

akwaforta / Radierung,
11,6 x 7,2 cm.

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10994

■

■ 58

■ 59

■ 60

■ 61

■ 62

■ 63

■ 65

■ 66

■ 64

Orlik Emil

(Praga 1870 – Berlin 1932)

58

ex libris / HANS KRITZLER

OE

Orlik (autograf ołówkiem) / Bleistiftunterschrift

litografia 3-barwna, ciemny błękit-błękit-czerwień / Farblithographie, in Dunkelblau, Hellblau und Rot, 6,6 x 5,4 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10364

59

EX. LIBRIS. B. PANKOK

O. E.

Orlik (autograf ołówkiem) / Bleistiftunterschrift

akwatinta z akwafortą, sepia / Aquatinta mit Radierung, in Sepia, 7 x 4,6 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10379

60

EX. LIBRIS./ EUGEN .u. HELENE./ DIEDERICHS

OE

cynkotypia 2-barwna, czern-żółcień na błękitno-szarym papierze / Zinkotypie, in Schwarz und Gelb auf hellblau-grauem Papier, 7,5 x 4,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10837

61

EX LIBRIS MAX LEHRS

OE

litografia 2-barwna, brąz-złoto / Farblithographie, in Braun und Gold, 7,5 x 6,4 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10368

62

EX./ LIBRIS CHRISTIAN MORGENSTERN

OE

Orlik (autograf ołówkiem) / Bleistiftunterschrift

litografia 3-barwna, czern-czerwień-złoto / Farblithographie, in Schwarz, Rot und Gold, 9,3 x 7,0 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10408

63

EX LIBRIS. MAX REINHARD

ORLIK 1911

akwatinta z akwafortą, brąz / Aquatinta mit Radierung, in Braun, 9,9 x 9,7 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10342

64

EX LIBRIS/ EUGEN u. HELENE/ DIEDERICHS

OE

akwaforta / Radierung, 9,0 x 7,0 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10347

65

EX LIBRIS ANTON MAYER

OE

cynkotypia barwna, czern-czerwień-szarość-złoto / Farbzinkographie, in Schwarz, Rot, Grau und Gold, 8,4 x 4,8 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10397

66

EX. LIBRIS / GVSTAV. JACOBY. / [19]06
drzeworyt 3-barwny, czerwień-szarość-srebro / Farbholzschnitt, in Rot, Grau und Silber, 9,2 x 9 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10413

■ 67

■ 68

■ 69

■ 70

■ 71

■ 72

Orlik Emil

(Praga 1870 – Berlin 1932)

67

EX. / LIBRIS EMIL / ORLIK

O. E.

Orlik (autograf ołówkiem / Bleistiftunterschrift)

litografia 3-barwna, błękit-czerwień-złoto / Dreifarbenlithographie, in Hellblau, Rot und Gold,

8,6 x 6,2 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10414

68

EX LIBRIS / MAX ROSENFELD

ORLIK 1914

Orlik (autograf ołówkiem / Bleistiftunterschrift)

akwatinta z suchą igłą 2-barwna, czerń-czerwień / Aquatinta mit Kaltnadel, in Rot und Schwarz,

9,3 x 5,8 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10358

69

EX. LIBRIS / MARTHA / POENSGEN

O. E.

Orlik (autograf ołówkiem / Bleistiftunterschrift)

drzeworyt 3-barwny, czerwień-zielień-złoto / Dreifarbenholzschnitt, in Rot, Grün und Gold,

9,1 x 4,8 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10412

70

EX...LIBRIS. WILHELM. SCHÖLER-MANN

[18]99 OE

litografia 3-barwna, brąz-błękit-złoto / Dreifarbenlithographie, in Braun, Hellblau und Gold,

9,0 x 6,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10361

71

EX. / LIBRIS. / . DR RUD. NEUMANN
OE / [19]01

litografia 2-barwna, sepia-zielień-złoto / Zweifarbenlithographie, in Sepia, Grün und Gold,

12,0 x 7,0 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10409

■

W. H.

(?–?)

72

[EKSLIBRIS] EDMUND DEVSSEN

WH.

cynkotypia 3-barwna, czerwień-czerń-złoto / Dreifarbenzinkotypie, in Rot, Schwarz und Gold,

14,2 x 7,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10928

■

■ 73

■ 74

■ 75

■ 76

■ 77

■ 78

Erlar Georg Oskar

(Drezno / Dresden 1871 –
Anring 1951)

73
WILLIAM ERNST KAPS / EXLIBRIS
G. O. ERLER. 1903
akwatinta z suchą igłą, sepia / Aquatinta
mit Kaltnadel, in Sepia,
10 x 7,1 cm,
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10885

74
EX LIBRIS / GEZA PETENYI
G. Erler (autograf ołówkiem / Bleistiftun-
terschrift)
akwaforta / Radierung,
11,8 x 8,7 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10892

75
Ex Libris - Hugo ERFUTH
G. ERLER
akwaforta z akwatintą / Radierung mit
Aquatinta,
11,7 x 14,6 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10899

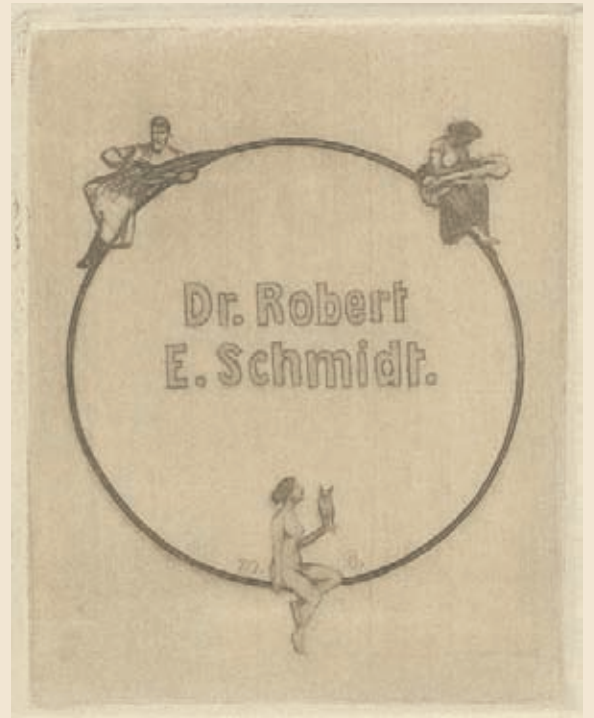
76 *
EX / LIBRIS S. F. M.
G. Erler (autograf ołówkiem / Bleistiftun-
terschrift)
akwaforta z akwatintą / Radierung mit
Aquatinta,
7,6 x 12,1 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10883

77 *
EX / LIBRIS DR. KUCHENBECKER
G. Erler (autograf ołówkiem / Bleistiftun-
terschrift)
akwaforta / Radierung,
9,5 x 14,3 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10900

78 *
Ex libris / DR. W. TROPP
G. Erler (autograf ołówkiem / Bleistiftun-
terschrift)
akwaforta z akwatintą, brąz / Radierung
mit Aquatinta, in Braun,
13,5 x 9,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10889

■ 79

■ 80

■ 81

■ 82

■ 83

■ 84

Bernuth Max

(Lipsk / Leipzig 1872–?),
czynny w Elberfeld
(tätig in Elberfeld)

79 *

Friedrich Bayer / Ex - libris
M. Bernuth
Bernuth (autograf ołówkiem / Beistiftun-
terschrift)
akwaforta z suchą igłą / Radierung mit
Kaltnadel,
15,7 x 9,9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10856

80

[Ekslibris] Dr. Robert / E. Schmidt.
m. B.
akwaforta z suchą igłą, sepia / Radie-
rung mit Kaltnadel, in Sepia,
9,5 x 7,6 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10086

■

Pankok Bernhard

(Münster 1872 –
Stuttgart 1943)

81

Ex Libris / Toni Pankok
Pankok (autograf ołówkiem / Bleistiftun-
terschrift)
akwaforta z akwatintą, brąz / Radierung
mit Aquatinta, in Braun,
7,7 x 6,7 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10572

82 *

EX LIBRIS / WILHELM MEYER IL-
SCHEN
Pankok / 1918
Pankok (autograf ołówkiem / Bleistiftun-
terschrift)
akwatinta z akwafortą, brąz / Aquatinta
mit Radierung, in Braun,
10,6 x 8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10569

■

Schultz-Wettel Ferdinand

(1872–?)

83 *

DIESES BUCH GEHÖRT MEINEM
HERRN / H. RICH. BRINN
FSW [19]08. /
akwaforta z akwatintą / Radierung mit
Aquatinta,
15,7 x 11,5 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10110

■

Unger Hans

(1872–1936)

84

EX LIBRIS WILLIAM ERNST KAPS
HANS UNGER
litografia barwna, błękit / Farblithogra-
phie, in Hellblau,
11,6 x 6,5 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10567

■

Vogeler Heinrich

(Brema / Bremen 1872 –
Rosja / Russland 1942),
czynny w Worpswede
(tätig in Worpswede)

85 *

[Ekslibris Singer]

H. V. / W

H. Vogeler (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwaforta, seledyn
/ Radierung, in Blassgrün,
11,1 x 14,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10534.

86

Ex. libris Rena Fränkels
H. V.
akwaforta, seledyn
/ Radierung, in Blassgrün,
10,8 x 8,0 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10528

■ 85

Frey Max

(Karlsruhe 1874–?),
czynny w Dreźnie-Blasewitz
(tätig in Dresden-Blasewitz)

87

Dr HANS-LICHT

MF

Oryginalholzschnitt Max Frey Dresden
1908 (napis odręczny na odwrocie /
handschriftlicher Vermerk auf der Rück-
seite)
drzeworyt barwny / Farbholzschnitt,
12 x 9,4 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10902

■

Müller Richard

(Tschirnitz, Czechy
/ Tschechien 1874
– Drezno-Loschwitz
/ Dresden-Loschwitz 1954)

88

EX LIBRIS / JULIUS LEWY

RM

Rich. Müller (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
9,6 x 7,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10542

89 *

EX - LIBRIS ADRIAN LUCAS MÜLLER
MR 1912 N Abzug

Rich. Müller (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwaforta z suchą igłą, brąz / Radierung
mit Kaltnadel, in Braun, 7,8 x 12,1 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10541

90 *

EX LIBRIS LEONHARD FANTO

R. m. / 1911

(VII Abzug) Rich. Müller 1912 (autograf
ołówkiem / Bleistiftunterschrift)
akwaforta z suchą igłą / Radierung mit
Kaltnadel, 7,7 x 14,3 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10540

■

■ 86

■ 87

■ 88

■ 89

■ 90

■ 91

■ 92

■ 93

■ 94

■ 95

Kolb Alois

(Wiedeń / Wien 1875

– Lipsk / Leipzig 1942)

91 *

EX LIBRIS WALTER VON ZVR WESTEN

KoLB

akwaforta z akwatinta, suchą igłą i ruletką, sepia / Radierung mit Aquatinta, Kaltnadel und Roulette, in Sepia, 17,2 x 10,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10149

92 *

[EKSLIBRIS] DR ANTON LEUSCHNER

KoLB

akwaforta, seledyn / Radierung, in Blassgrün, 17,5 x 12,4 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10150

93

AUS DER BÜCHEREI VON LISL UND OSKAR LEUSCHNER

KoLB

heliograviura akwaforty / Heliogravüre der Radierung, 10,5 x 18,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10153

94 *

EX LIBRIS / OSKAR= LEUSCHNER

KoLB

akwatinta z akwafortą / Aquatinta mit Radierung, 17,0 x 10,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10151

95 *

[EKSLIBRIS] MARIA HELL

akwaforta, brąz / Radierung, in Braun, 17,3 x 12,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10099

■ 96

■ 97

■ 98

Kolb Alois

(Wiedeń / Wien 1875
– Lipsk / Leipzig 1942)

96 *

EXLIBRIS J. J. SCHÄUBLIN

Kolb

akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
18 x 12,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10146

97 *

EXLIBRIS / WALTHER / DENEKE:

Kolb

akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
18,2 x 9,2 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10157

■

Geibel Margarete

(Weimar 1876–Weimar ?)

98

EX / LIBRIS MAX BERGER

M. Geibel

M. Geibel. Weimar (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)

akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
12,5 x 8,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10788

■

Schinnerer Adolf Ferdinand

(Schwarzenbach / Saale 1876
– Ottersheim 1949)

99 *

Ex libris Dr J. Klüber

AS

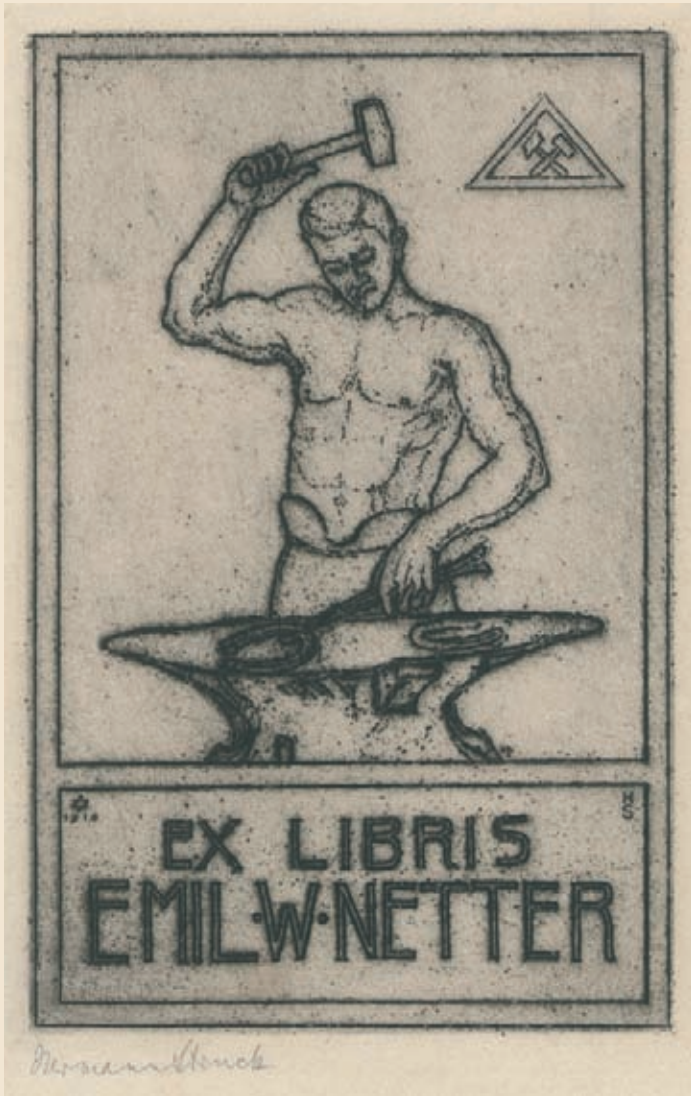
akwaforta, sepia / Radierung, in Sepia,
9,2 x 13,6 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10116

■

■ 99

■ 101

■ 102

■ 100

■ 103

■ 104

■ 105

■ 106

Struck Hermann

(Berlin 1876 – Haifa 1944)

10 *

EX LIBRIS / EMIL. W. NETTER
1910 H/S, gwiazda sześcioramienna
(sechszackiger Stern)
akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
15,0 x 10,0 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10574

101

EX LIBRIS / VERA UND DAVID LOURIE
HS, gwiazda sześcioramienna (sechszackiger Stern)
akwatinta, seledyn / Aquatinta,
in Blassgrün, 4,4 x 7,0 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10815

102

Ex / Libris / LYDA / EPSTEIN
Hermann Struck / 22 / 6 1906, gwiazda
sześcioramienna (sechszackiger Stern)
akwaforta / Radierung, 10,3 x 7,2 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10853

Zeising Walter

(1876–1933)

103

AUS DER BÜCHEREI VON PAUL.
SCHUMANN
W.ZEISING' [19]12
miedzioryt z suchą igłą, brąz / Kupfer-
stich mit Kaltnadel, 10,3 x 8,2 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10587

Ade Mathilde

(Matild) (Sárbogárd, Węgry
/ Ungarn 1877-1953),
czynna w Grünwald
(tätig in Grünwald)

104

Grete Sielitz / EX - LIBRIS
ADE
litografia 2-barwna, czerni-złoto /
Zweifarbenlithographie,
in Schwarz und Gold,
10,3 x 9,5 cm,
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10799

Lang Fritz

(1877–?)

105

ex libris / Juliette Reinwald
FL
drzeworyt / Holzschnitt, 7,3 x 5,7 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10796

Lux Richard

(Austria 1877–?)

106 *

PETER. PAVLs R. von BAVER. / EX
LIBRIS
Richard Lux. 1909
akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
9,3 x 7,5 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10583

■ 107

■ 108

■ 109

■ 110

■ 111

Peter Alfred

(Szwajcaria / Schweiz 1877–?),
czynny w Bazylei
(tätig in Basel)

107

EX LIBRIS / MARGUERITE. SZEME-
RE. NEE DE EVVA
drzeworyt 3-barwny, żółcień-zieleni-sza-
rość-błękit / Dreifarbenholzschnitt,
in Gelbgrün, Grau und Hellblau,
9 x 11,3 cm.

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10607

108 *

EX LIBRIS: ALBERT VANSELOW
AP

drzeworyt 3-barwny, żółcień-szarość-róż
/ Dreifarbenholzschnitt,
in Gelb, Grau und Rosa,
9 x 11,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10606

109

MEIN BUCH HERZOG GEZA
drzeworyt 3-barwny, żółcień-błękitna
szarość-zieleni / Dreifarbenholzschnitt,
in Gelbblau, Grau und Grün,
11,5 x 8,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10609

■

Geiger Willi

(Schönbrunn b. Landshut
1878 – Monachium
/ München 1971)

110

ex libris Dr. W. / Kantorowicz
wg:

Willi Geiger (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)

akwaforta na jedwabiu
/ Radierung auf Seide,
8,6 x 8,1 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10983

111

Exlibris Emil W. Netter
g.

akwaforta / Radierung,
11,3 x 8,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10956

Geiger Willi

(Schönbrunn b. Landshut 1878
– Monachium
/ München 1971)

112

[Ekslibris] J.B. Neuman[n].
w.g.

akwaforta z suchą igłą, brąz / Radierung
mit Kaltnadel, in Braun,
8,6 x 8,0 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10973

113

EX / LIBRIS / HEINRICH / KLEIN
g.

akwaforta / Radierung,
7,5 x 9,5 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10969

■

Löwenstamm Emma

(1879–?)

114

Ex libris Dr. Josef Löblowitz.
akwatinta z suchą igłą, brąz / Aquatinta
mit Kaltnadel, in Braun,
12,4 x 9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10944

115

Ex libris Julius und Marianne Spiro.
Emma Löwenstamm (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwaforta z akwatintą, seledyn / Radie-
rung mit Aquatinta, in Blassgrün,
7,3 x 8,3 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10942

116 *

Ex libris / Franz Fluss
Emma Löwenstamm (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwatinta, zieleń / Aquatinta, in Grün,
8,7 x 7 cm,
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10948

117

EX LIBRIS Dr. RUDOLF KAVFMANN
Emma Löwenstamm (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
13 x 9,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10937

118 *

Ex libris / Hugo Weltsch
Emma Löwenstamm (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwatinta, seledyn / Radierung, in
Blassgrün,
10,5 x 7,7 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10943

■ 112

■ 113

■ 115

■ 114

■ 117

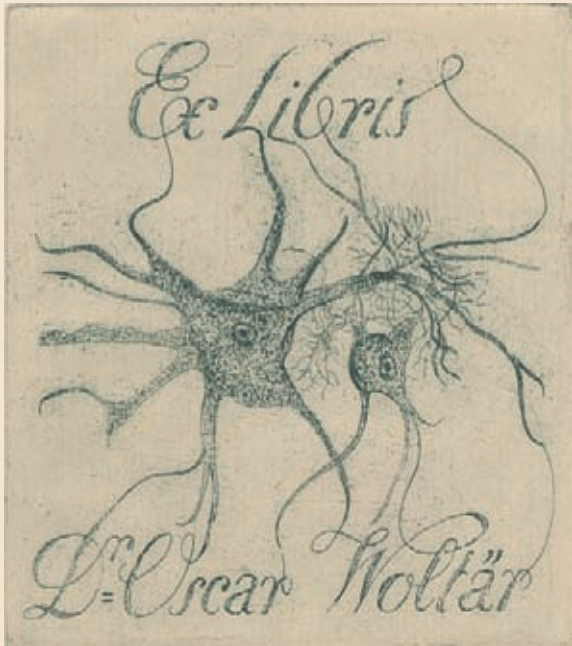

■ 116

■ 118

■ 119

■ 120

■ 121

■ 122

■ 123

Löwenstamm Emma

(1879-?)

119

Ex Libris / Dr. Oscar Woltär
Emma Löwenstamm (autograf ołówkiem / Bleistiftunterschrift)
akwaforta, zieleń / Radierung, in Grün,
8,5 x 7,3 cm
Inw. ekskl. / Inv.-Nr. 10946

120

Ex libris Arthur Schnitzler
akwaforta z akwatintą i ruletką / Radie-
rung mit Aquatinta und Roulette,
9,5 x 8,2 cm
Inw. ekskl. / Inv.-Nr. 10950

121

Ex libris Fritz Kohn (po lewej i prawej
gwiazda sześcioramienna / links und
rechts je ein sechszackiger Stern)
Emma Löwenstamm
Emma Löwenstamm (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwaforta z suchą igłą, na szarym
papierze / Radierung mit Kaltnadel, auf
grauem Papier,
9,9 x 7 cm
Inw. ekskl. / Inv.-Nr. 10945

C. S.,

Niemcy / Deutschland

122

EX LIBRIS Magdalene Klasing geb.
Quentell
CS /1901
akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
10,8 x 7,2 cm
Inw. ekskl. / Inv.-Nr. 10823

Fischer-Oels Helma

(ok. / um 1860/1870-?),
czynna w Oleśnicy i Wrocławiu
(tätig in Oels und Breslau)

123

EXLIBRIS CAECILIE VON BOSE GEB.
BORSTEL / MANN
HFshr
akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
17,8 x 9,3 cm
Inw. ekskl. / Inv.-Nr. 10986

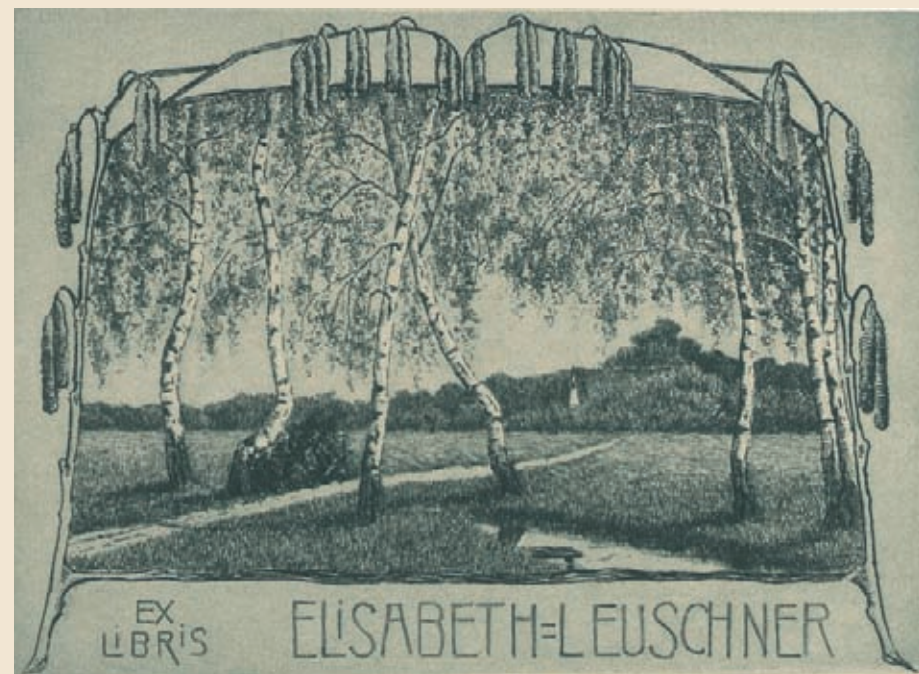
124

EX / LIBRIS ELISABETH=LEUSCHNER
akwaforta, seledyn / Radierung, in
Blassgrün,
9,7 x 14,7 cm
Inw. ekskl. / Inv.-Nr. 10990

■

■

■ 124

Anonim, Anonymus

Śląsk / Schlesien

125

EX LIBRIS / KATHARINA SCHNEIDER
akwaforta / Radierung,
11,2 x 8,3 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10807

H. S.,

Śląsk / Schlesien

126

[Ekslibris] Haus Websky.
Wüstewaltersdorf.
HS. f
litografia / Lithographie,
7,3 x 5,3 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10071

Steiner-Prag Hugo

(Praga / Prag 1880 –
New York 1945)

127

ex libris / Olga Neumann
[19]05. / ST
litografia 3-barwna, szarość-zielen-róż-
-błękit / Dreifarbenlithographie, in Grau,
Grün, Rosa und Hellblau,
10 x 9,1 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10563

Soder Alfred

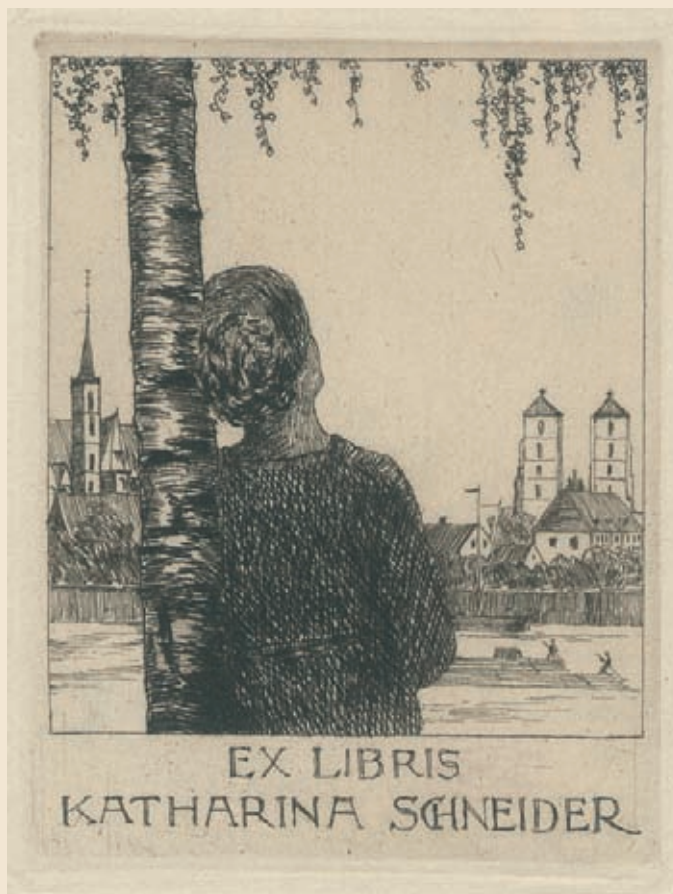
(Bazylea / Basel 1880–1957)

128

Exlibris. dr. med.A. Frank
SODER
akwaforta / Radierung,
11,7 x 8,5 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10261

129

EXLIBRIS OSKAR LEUSCHNER
SODER. [19]10
akwaforta, seledyn / Radierung, in
Blassgrün,
11,6 x 8,5 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10268

■ 125

■ 126

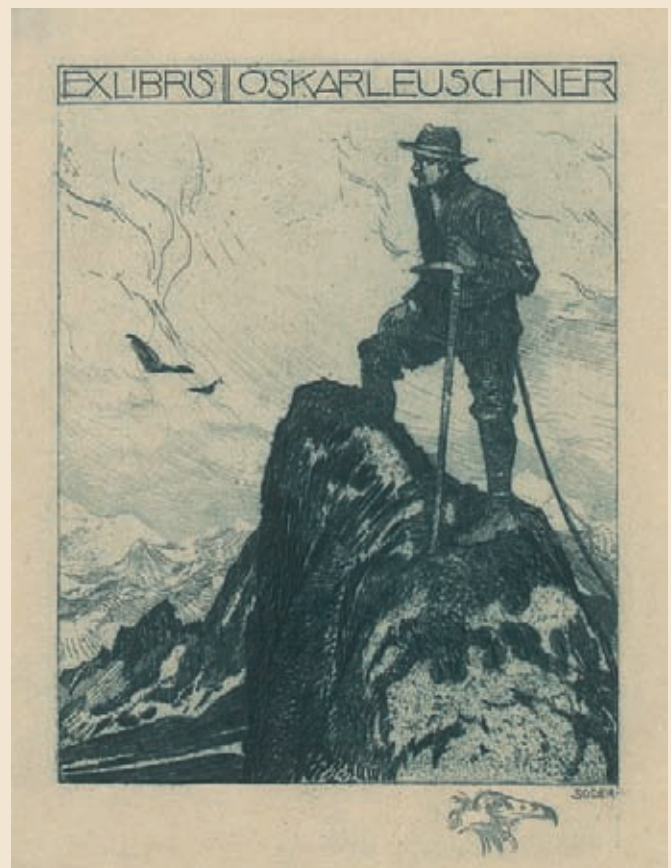

■ 127

■ 128

■ 129

■ 130

■ 131

■ 132

■ 133

Soder Alfred

(Bazylea / Basel 1880–1957)

130

EX LIBRIS / ARTHUR WOLF
SODER [19]10
akwaforta, seledyn / Radierung,
in Blassgrün,
13,6 x 7,9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10264

131

EXLIBRIS / EMIL NETTER
SODER 1912
akwaforta z akwatintą i suchą igłą, sepia
/ Radierung mit Aquatinta und Kaltnadel,
in Sepia,
13,2 x 13,1 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10257

132 *

EX LIBRIS PHILIPP MANES
SODER.1911
akwaforta z suchą igłą, seledyn / Radie-
rung mit Kaltnadel, in Blassgrün,
17,7 x 12,5 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10252

133

ex libris: Dr. Otto Wappenschmitt
SODER [19]09
akwaforta, sepia / Radierung, in Sepia,
7,5 x 9,3 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10270

■ 136

Soder Alfred

(Bazylea / Basel 1880–1957)

134

EX LIBRIS HANS SENN
ALFRED SODER 1912

Alfred Soder 1914 (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)

akwaforta z suchą igłą / Radierung mit
Kaltadel,

15,4 x 11,5 cm,

odb. w oliwkowej zieleni

(Abzug in Olivgrün)

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10255

135 *

Exlibris Dr. Ferdinand Kehrer.

SODER [19]10

akwaforta z suchą igłą, seledyn / Radie-
rung mit Kaltadel, in Blassgrün,

11,4 x 8,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10267

136

ex libris Franz / Schönian

SODER [19]19

akwaforta barwna, czerwień-czerń, na
szarym papierze / Farbradierung, in Rot
und Schwarz, auf grauem Papier,

17,8 x 7,5 cm

Remarka / Remarque

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10254

Gey-Hinze Marie

(1881–1908)

137

EX - LIBRIS / ANNA BONDI
akwaforta z suchą igłą / Radierung mit
Kaltnadel,
8,3 x 5,3 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10755

Gelbke Georg Hermann

(Rochlitz 1882

– Drezno / Dresden 1947)

138

[Ekslibris] Heinrich Klein
G. Gelbke (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
sucha igła, sepia / Kaltnadel, in Sepia,
13,9 x 9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10236

Kunst Adolf

(Ratzbona / Regensburg 1882

– Monachium / München 1937)

139 *

EX LIBRIS / ERNST GEIGER
A. KUNST
akwatinta, zieleń / Aquatinta, in Grün,
14,3 x 10 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10177

140

Ex Libris / Sophie Maegerlein
A. KUNST
akwaforta z akwatintą, zieleń / Radie-
rung mit Aquatinta, in Grün,
8,7 x 6,6 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10181

141 *

EX LIBRIS / JOSEPH . VOLK .
A. KUNST
akwaforta, zieleń / Radierung, in Grün,
14,6 x 9,5 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10176

■ 137

■ 138

■ 139

■ 140

■ 141

Kunst Adolf

(Ratzbona / Regensburg
1882 – Monachium
/ München 1937)

142

EX LIBRIS MARIA GEBBING
A. KUNST
akwatinta, seledyn / Aquatinta,
in Blassgrün,
11,4 x 9,3 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10182

143 *

EX LIBRIS / ELISABETH von DEIN-
HARD
A. KUNST
akwatinta / Aquatinta,
15,2 x 12,3 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10178

Hübner Erich F.

(1883 – Berlin 1920),
czynny w Charlottenburgu
(tätig in Charlottenburg)

144

Dies Buch gehört / Otto Altvater
19 EFH 10
akwatinta z suchą igłą, brąz na szarym
papierze / Aquatinta mit Kaltnadel,
in Braun auf grauem Papier,
10,8 x 7,9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10744

145

Dies Buch gehört / Fritz Kassel
19EFH18
akwaforta z suchą igłą / Radierung
mit Kaltnadel,
9,5 x 6,7 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10746

146

EX / LIBRIS / DR. E. F. HÜBNER.
E. F. Hübner / Jan. [1]910 / nach Hoku-
sai (odbcie lustrzane / Spiegelbild)
akwatinta z suchą igłą, seledyn
/ Aquatinta mit Kaltnadel, in Blassgrün,
11,8 x 8,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10785

■ 142

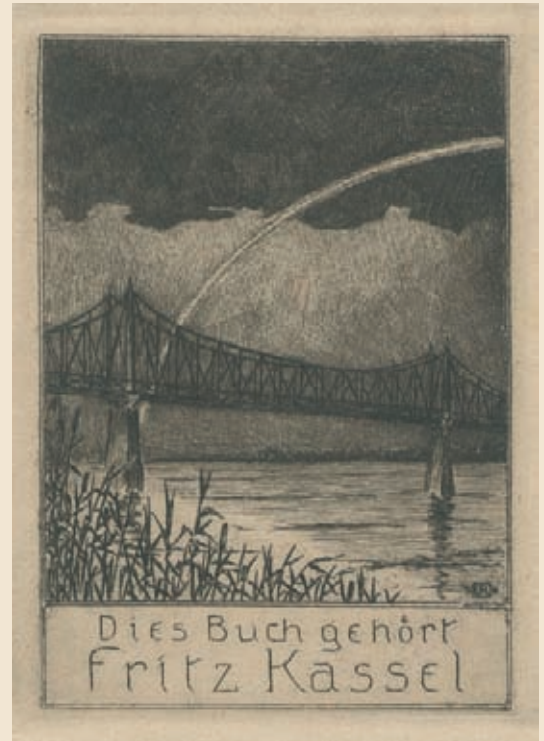

■ 143

■ 144

■ 145

■ 146

■ 147

■ 148

■ 150

■ 149

■ 151

■ 152

Broel Georg

(Nadrenia / Rheinland
1884–1940),
czynny w Monachium
(tätig in München)

147 *

[EKSLIBRIS] THERESE BROEL
BROEL 1911
GBroel (autograf ołówkiem / Bleistiftun-
terschrift)
akwaforta, seledyn / Radierung, in
Blassgrün,
15,4 x 11,4 cm
Remarka / Remarque
Inw. graf. / Inv.-Nr. 10163

148

EX LIBRIS / Dr. CARL / BREITHAVPT
G. BROEL 1912
akwaforta / Radierung,
9,5 x 6,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10160

149 *

[EKSLIBRIS] . PAUL u. CLARA EHREN-
BERG.
Broel 1913
akwaforta, sepia / Radierung, in Sepia,
8,9 x 10,4 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10171

150 *

Exlibris Haus Broel
G. BROEL. 1911
akwaforta, sepia / Radierung, in Sepia,
14,5 x 9,6 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10168

151

EXLIBRIS / FRANZ BUCHHOLTZ
G. BROEL 1912 no 31
akwaforta z akwatinta, zielen / Radie-
rung mit Aquatinta, in Grün,
15,2 x 19,2 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10158

152 *

EXLIBRIS / DR. CARL BREITHAVPT
G. BROEL 1912
akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
15,3 x 9,5 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10160

Broel Georg

(Nadrenia / Rheinland
1884–1940),
czynny w Monachium
(tätig in München)

153 *

DIES'BUCH GEHOERT KURT V. D.
MUEHLEN
akwaforta / Radierung,
17 x 10,6 cm,
odb. w brązie (Abzug in Braun)
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10167

154 *

EXLIBRIS PETER GLOECK
G. BROEL . 1913 No 40
akwaforta, seledyn / Radierung, in
Blassgrün,
18,1 x 12,2 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10159

155 *

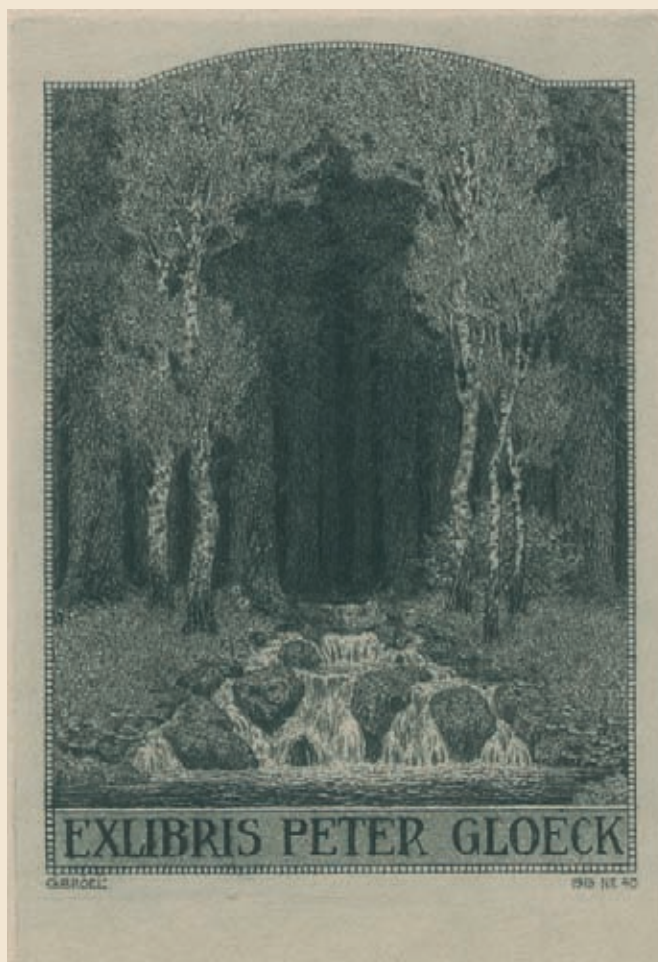
DIESES BUCH GEHÖRT / GEORG u.
ALEXANDRA BROEL .
G. Broel 1911
akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
15,7 x 11,5 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10165

156 *

ALLES UM LIEBE ALEXANDRA BROEL
G. Broel. 1912
akwaforta, sepia / Radierung, in Sepia,
14 x 14,3 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10166

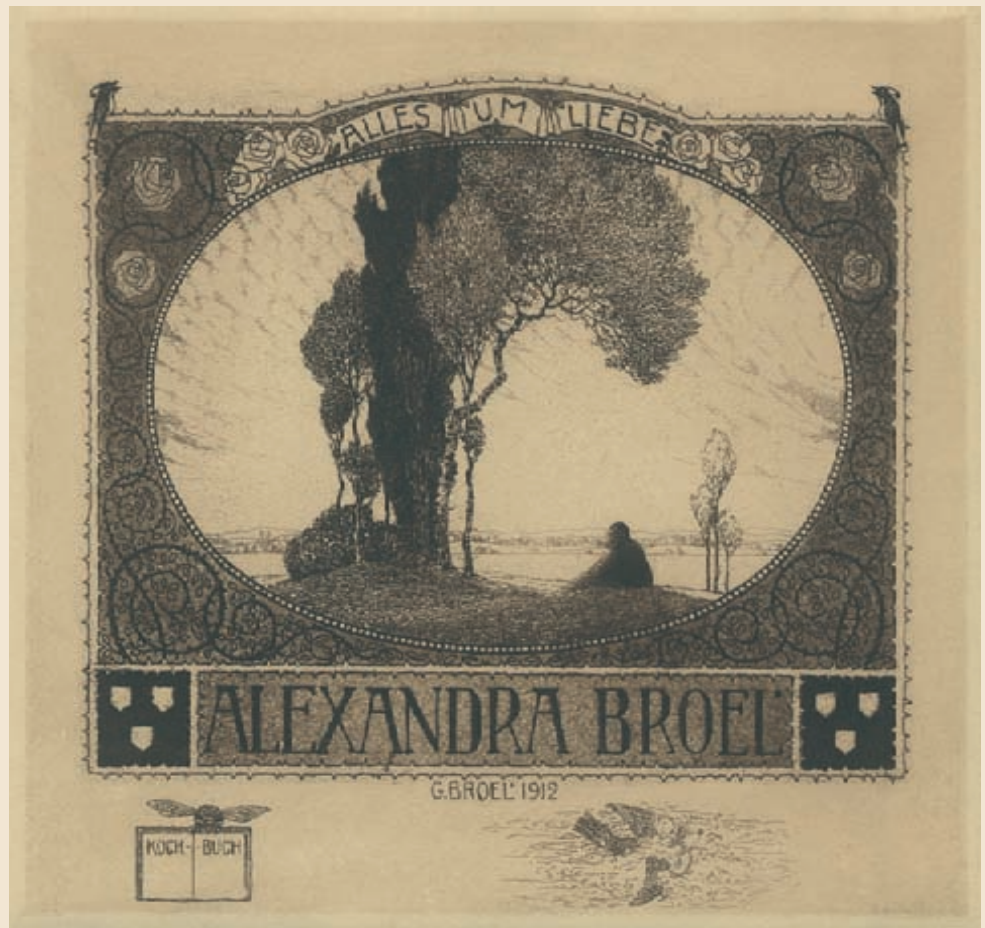
■ 153

■ 154

■ 155

■ 156

Frank Hans

(Wiedeń / Wien 1884

– Salzburg 1948)

157

Ex Libris Erny Carmen

HANS FRANK

akwaforta z suchą igłą, brąz / Radierung
mit Kaltnadel,
16,3 x 11,7 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10117

Bastanier Hanns

(Berlin 1885 – Berlin 1966)

158

EX LIBRIS Drs ARTHUR IDELL

Hanns Bastanier. 1905

akwaforta z ruletką, zieleń / Radierung
mit Roulette, in Grün,
9,8 x 13,7 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10664

159

EX LIBRIS AGNES SNAY

Hanns Bastanier 1907

akwaforta z suchą igłą, sepia / Radie-
rung mit Kaltnadel, in Sepia,
10,1 x 15 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10663

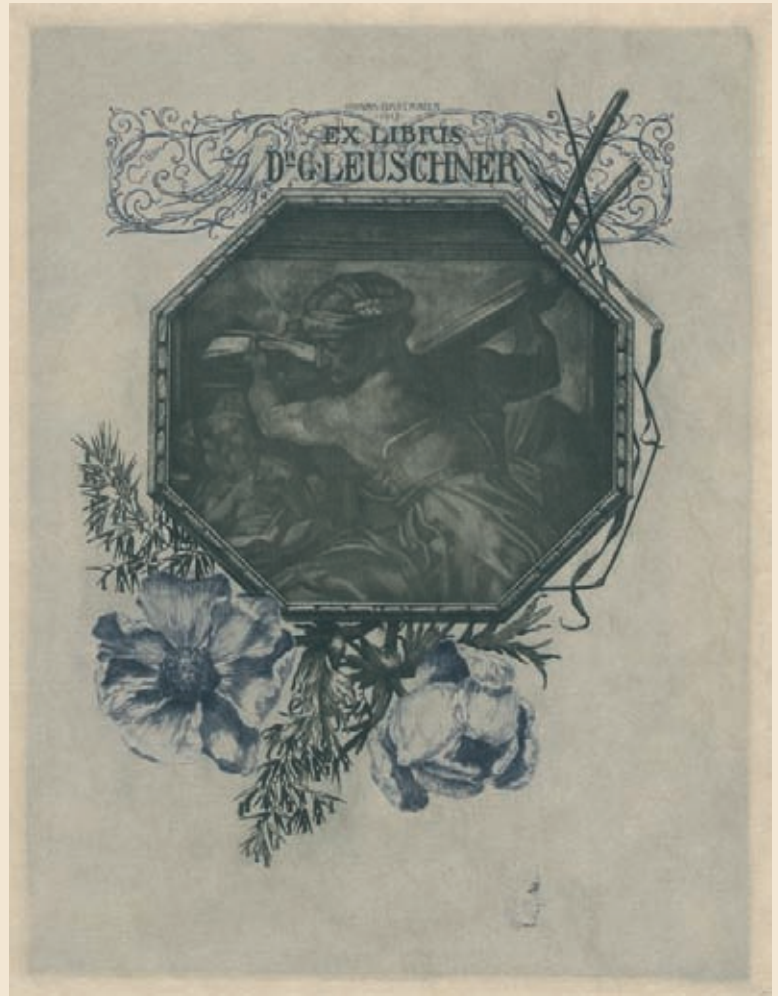
■ 157

■ 158

■ 159

■ 161

■ 160

■ 162

■ 163

■ 164

Bastanier Hanns

(Berlin 1885 – Berlin 1966)

160

EX LIBRIS / PHILIPP MANES
 HANNS BASTANIER. [19]09
 akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
 16 x 8 cm
 Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10667

161 *

EX LIBRIS / DR. G. LEUSCHNER
 HANNS BASTANIER. / 1913
 miedzioryt 2-barwny z cynkotypią,
 czerń-fiolet / Zweifarbenkupferstich mit
 Zinkotypie, in Schwarz und Violett,
 17 x 12,9 cm
 Remarka / Remarque
 Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10657

162

EX LIBRIS / R. QUINCKE
 Hanns Bastanier. 1906
 akwaforta z suchą igłą, brąz / Radierung
 mit Kaltnadel, in Braun,
 9,2 x 12,7 cm
 Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10662

Peters Hela

(Schwedt 1885–?),

czynna w Bonn

(tätig in Bonn)

163 *

Ex Libris FRITZ-SACK
 Hela Peters
 akwaforta z suchą igłą / Radierung mit
 Kaltnadel, 14,9 x 9,7 cm
 Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10199

164

EX / LIBRIS / MARY / PETERS
 Hela Peters
 H. Peters (autograf ołówkiem
 / Bleistiftunterschrift)
 akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
 10,9 x 6,7 cm
 Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10196

Peters Hela

(Schwedt 1885–?),
czynna w Bonn
(tätig in Bonn)

165

Ex Libris / HILDEGARD BIAGOSCH
H. Peters
akwaforta, sepia / Radierung, in Sepia,
13,6 x 9,7 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10194

■

Philipp Martin E.

(Zwickau 1887
– Drezno / Dresden 1978)

166 *

[Ekslibris] Elisabeth
MEPH 1920
Probestück 4/14 M.E. Philipp. (autograf
ołówkiem / Bleistiftunterschrift)
akwaforta / Radierung,
15,6 x 11,9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10280

167 *

EX LIBRIS / DR. ALFRED BADER
MEPH/43925 (?)
M E Philipp 33/70 (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)
akwaforta / Radierung,
13,6 x 7,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10319

168 *

Ex Libris/ Minna und Theodor Hirsch
MEPH
akwaforta z akwatintą / Radierung mit
Aquatinta,
13 x 8,9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10295

■ 165

■ 166

■ 167

■ 168

■ 169

■ 170

■ 171

Philipp Martin E.

(Zwickau 1887

– Drezno / Dresden 1978)

169 *

[EKSLIBRIS] M. E. PHILIPP
MEPH / I. 1919

M. E. Philipp (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)

akwaforta / Radierung,
14,5 x 9,5 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10294

170

EX LIBRIS / FRIEDEL REINHARD. /
WEIHN. 1910

MEPH

M. E. Philipp (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)

akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
11,3 x 10 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10326

■

Hoelloff (Hasenohr) Kurt

(Lipsk / Leipzig 1887–?)

171

EX / LIBRIS / HEINRICH / REBENS-
BURG 1910

1910 / C HASENOHR

C Hasenohr (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)

akwaforta z akwatintą, sepia / Radierung
mit Aquatinta, in Sepia,

24,5 x 8,7 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10118

■

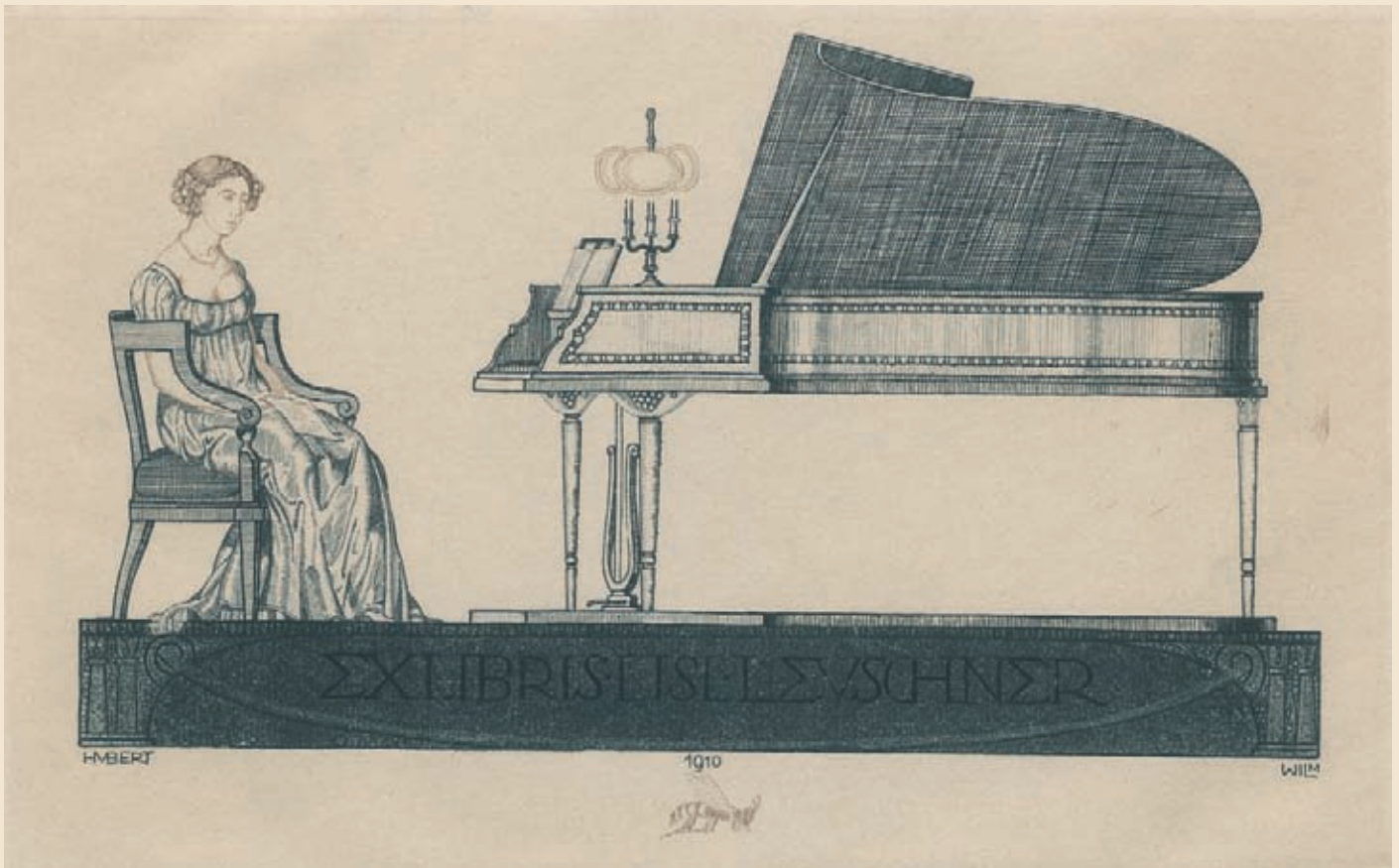

■ 172

■ 173

■ 174

■ 175

■ 176

Wilm Hubert

(Kaufbeuren 1887
– Monachium
/ München 1953)

172 *

EX LIBRIS OSCAR LEVSCHNER
WILM/1910
akwaforta 2-barwna, czerń-brąz
/ Zweifarbenradierung,
in Schwarz und Braun,
19,7 x 12,2 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10475

173

[EKSLIBRIS] J. KLÜBER
WILM
Wilm (autograf ołówkiem / Bleistiftunter-
schrift)
litografia 3-barwna, czerń-zielęń-złoto
/ Dreifarbenlithographie, in Schwarz,
Grün und Gold,
7,9 x 7,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10493

174 *

EXLIBRIS. LISL. LEVSCHNER
HVBERT 1910 WILM
akwaforta 2-barwna, ciemny seledyn-
-sepia / Zweifarbenradierung, in dunklem
Blassgrün und Sepia,
12,5 x 19,5 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10473

175

EXLIBRIS / GERHARD WUNDERLICH
WILM 1916
Hubert Wilm (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwaforta 2-barwna, czerń, sepia / Zwei-
-farbradierung, in Schwarz und Sepia,
18 x 9,2 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10474

176

[EKSLIBRIS] MAX HALBE
WILM
akwaforta, zielęń / Radierung, in Grün,
7,1 x 9,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10495

■

■ 177

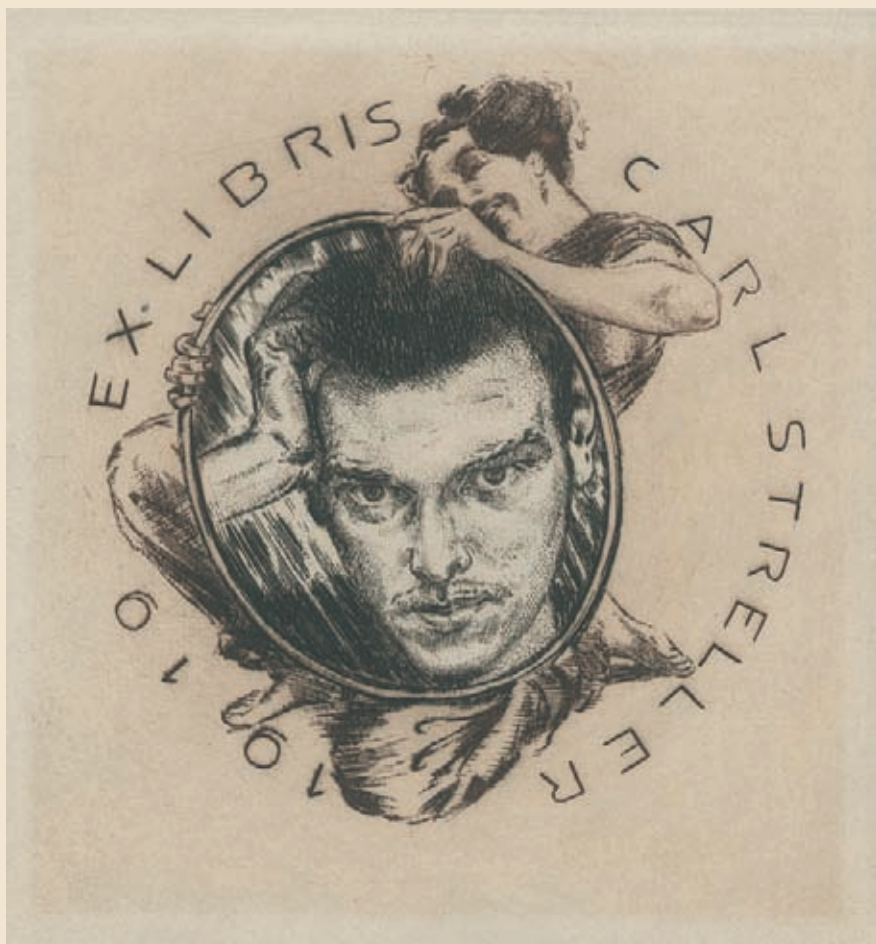
■ 178

■ 179

■ 180

■ 181

■ 182

Schmedes Grete

(1889–?),

czynna we Wrocławiu

(tätig in Breslau)

177

Ex Libris Hans Zimbal

GS

Grete Schmedes (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)

drzeworyt / Holzschnitt,

5,5 x 5,0 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10077

178

EX LIBRIS / DR. OTTO URBAN

G. Schmedes

drzeworyt / Holzschnitt,

5,0 x 3,9 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10077

179

EX - BIBLIOTHEKA / DR - HERMAN /
WENNEKES

GS

Grete Schmedes (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)

drzeworyt / Holzschnitt,

6,6 x 5,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10075

■

Streller Carl

(Londyn / London 1889–?),

czynny w Lipsku

(tätig in Leipzig)

180

EX LIBRIS DR. LICHT

[19]19 STRELLER

akwaforta z suchą igłą, sepia / Radie-
rung mit Kaltnadel, in Sepia,

15,1 x 12,2 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10128

181

EX LIBRIS CARL STRELLER 1919

akwaforta z suchą igłą, brąz / Radierung
mit Kaltnadel, in Braun, 12,2 x 11,3 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10135

182

EX LIBRIS / MARIA ROSEN

Carl Streller [19]19

akwaforta, róż / Radierung, in Rosa,
11 x 11,2 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10132

EX LIBRIS DR. FRITZ WERNER

■ 183

■ 184

EX LIBRIS DR. WALTER KELLER

Steller
20

■ 185

Streller Carl

(Londyn / London 1889–?),
czynny w Lipsku
(tätig in Leipzig)

183 *

EKLIBRIS DR. FRITZ WERNER
C STRELLER [19]19
akwaforta barwna, brąz-błękit / Farbra-
dierung, in Braun und Hellblau,
15,4 x 12,2 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10123

184

EX LIBRIS DR. WALTER KELLER
Streller / [19] 20
akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
12,4 x 14,4 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10125

185

Ex Libris Alfred Weide
Streller [19]19
akwaforta, zielen / Radierung, in Grün,
15,6 x 11,6 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10127

■

■ 186

■ 187

■ 188

■ 189

Bantau Hugo

(1890–?),
czynny we Wrocławiu
(tätig in Breslau)

186

EX LIBRIS DR. SCHNECK
HB./1919
akwaforta, zielen / Radierung, in Grün,
15,8 x 11,2 cm
Bantau
Inw.eksl. / Inv.-Nr. 10082

Schenke Max

(Arnstadt 1891–1957),
czynny w Dreźnie
(tätig in Dresden)

187

EX LIBRIS DR. SCHNELLER
Max Schenke (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift) akwaforta
/ Radierung,
5,4 x 10,0 cm.
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10468

188

[EKSLIBRIS] Dr. CVRT DIETRICH
Schenke
Max Schenke (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwaforta z suchą igłą / Radierung
mit Kaltnadel,
11,8 x 9,0 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10456

189

EX LIBRIS / FR. J. SCHULGEN
Max Schenke (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwaforta z suchą igłą / Radierung
mit Kaltnadel,
11,7 x 9,0 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10458

■ 190

■ 191

■ 192

■ 193

Schenke Max

(Arnstadt 1891–1957),
czynny w Dreźnie
(tätig in Dresden)

190

[EKSLIBRIS] A. L.
Max Schenke (autograf ołówkiem / Bleistiftunterschrift)
akwaforta z suchą igłą / Radierung
mit Kaltnadel,
9,1 x 11,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10466

191

[EKSLIBRIS] HERMANN HARTH
akwaforta z suchą igłą / Radierung
mit Kaltnadel,
11,8 x 8,8 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10443

192

[EKSLIBRIS] Herzog Géza és Irénke
Rönyve
Schenke
Selbstdr. Max Schenke (autograf ołówkiem / Bleistiftunterschrift)
akwaforta z suchą igłą / Radierung
mit Kaltnadel,
13,9 x 8,9 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10445

193

[EKSLIBRIS] SCHERK
Schenke
Max Schenke (autograf ołówkiem / Bleistiftunterschrift)
akwaforta z suchą igłą / Radierung
mit Kaltnadel,
12,0 x 8,8 cm
Remarka / Remarque
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10460

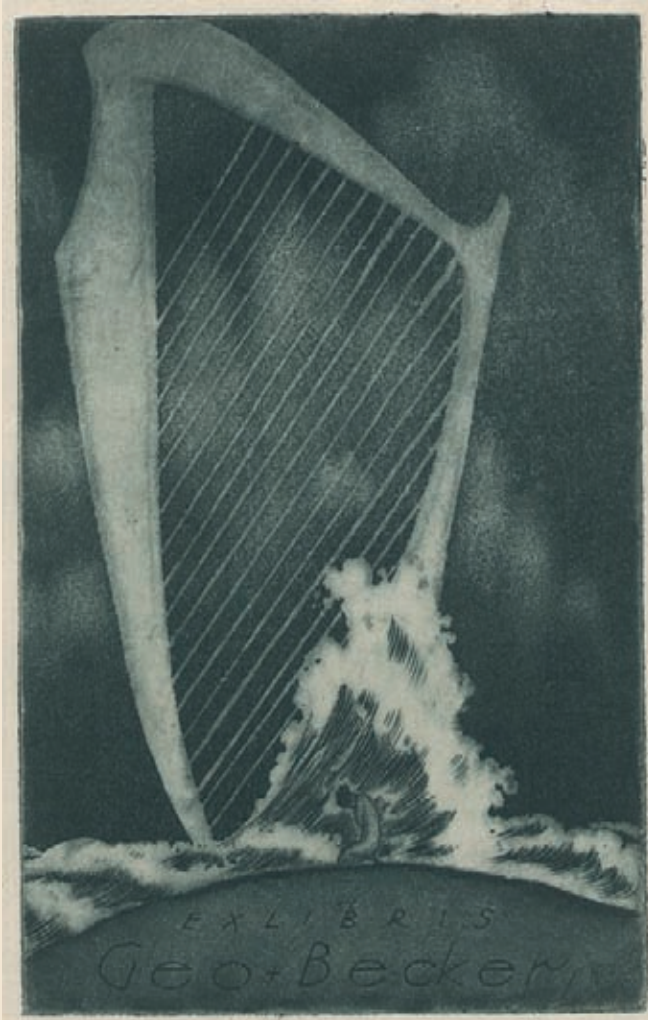

■ 194

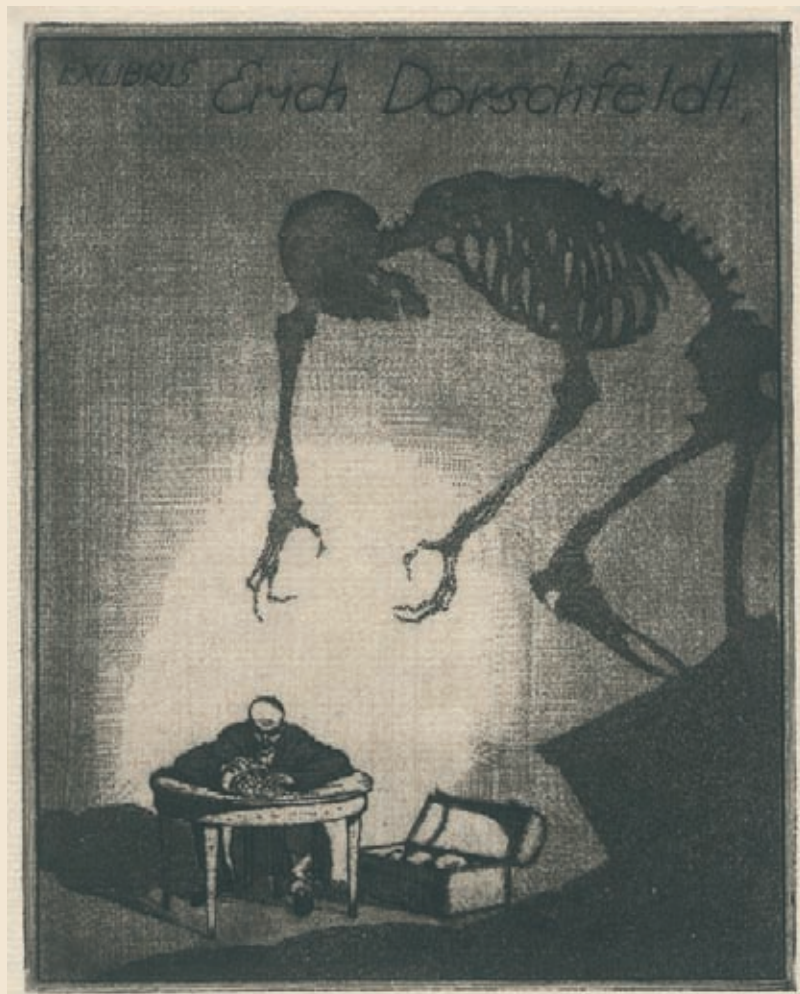
■ 195

■ 196

■ 197

Schenke Max

(Arnstadt 1891–1957),
czynny w Dreźnie
(tätig in Dresden)

194

[Ekslibris] Dr. A. Kuchenbecker
Max Schenke
Max Schenke (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwaforta z suchą igłą / Radierung mit
Kaltadel,
11,9 x 8,7 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10454

195

[EKLIBRIS] Dr. L. SCHWEINBVRG
Schenke
Selbstdr. Max Schenke (autograf ołów-
kiem / Bleistiftunterschrift)
akwaforta / Radierung,
13,7 x 13,5 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10434

■

Helfenbein Walter

(Drezno / Dresden 1893
– Pappritz 1984)

196

EKLIBRIS/ Geo Becker
W. Helfenbein 1923. (autograf ołówkiem
/ Bleistiftunterschrift)
akwatinta z akwafortą, seledyn /
Aquatinta mit Radierung, in Blassgrün,
13,2 x 8,1 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10731

197

EXLIBRIS Erich Dorschfeldt
W. Helfenbein 1922 (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)
akwatinta z mezzotintą, brąz / Aquatinta
mit Mezzotinto, in Braun,
12,6 x 9,7 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10724

■

■ 198

■ 199

■ 200

Anonim / Anonymus

Niemcy / Deutschland

198

EX/ LIBRIS/ Dr. HERMANN ROTHE
cynkotypia siatkowa / Netzätzung,
7,8 x 5,4 cm.

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10060

■

Stoehr August

(?-?),

czynny w Niemczech
(tätig in Deutschland)

199

[EKSLIBRIS] AUGUST STOEHR/ MUSI-
KALIEN.

A. STOEHR 1904. VII
akwaforta, brąz / Radierung, in Braun,
16 x 11,7 cm

Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10581

■

Anonim / Anonymus

Niemcy / Deutschland

200

EXLIBRIS GERTRUD NATAN-
SCHON

akwatinta / Radierung,
17,8 x 9 cm,

odb. w seledynie (Abzug in Blassgrün)
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10098

■

L. T.,
Śląsk / Schlesien

201
Exlibris Corps Silesia / Breslau / VIR-
TUS. NOS. ET. CANA. FIDES. CON-
JUNGE.
SILESOS
cynkotypia / Zinkotypie,
11,0 x 6,7 cm
Inw. eksl. / Inv.-Nr. 10067

Kurt Arendt
(1893–1978),
czynny w Dzierżoniowie
(tätig in Reichenbach)

202
EX / LIBRIS / CORPS / SILESIA
A/1921 (jako sygnety / als Signet)
ARENDE / 1921 (autograf ołówkiem /
Bleistiftunterschrift)
drzeworyt / Holzschnitt,
9,5 x 7,1 cm
Inw. eksl. / In.-Nr. 10084

■ 201

■ 202

Ade Mathilde (Matild) 104
 Anner Emil 44–46
 Arendt Kurt 202
 Anonimowi artyści 55, 125, 198, 200

Bantau Hugo 186
 Bastannier Hanns 158–162
 Bayros Franz von 25, 26
 Behrens Hermann 23, 24
 Bernuth Max 79, 80
 Broel Georg 147–156

Cossmann Alfred 47 - 54
 C.S. 122

Dachenhäuser Alexander 4, 5

Eckener Alexander 56
 Ende Hans am 19
 Erler Fritz 40, 41
 Erler Georg Oscar 73–78

Fischer Otto 57
 Fischer-Oels Helga 123, 124
 Frank Hans 157
 Frey Max 87

Geibel Margarete 98
 Geiger Willi 110–113
 Gelbke Georg Hermann 138
 Gey-Heinze Marie 137

Hein Franz 15–17
 Helfenbein Walter 196, 197
 Héroux Bruno 32–36
 Herrmann Paul 20 - 22
 Hildebrandt Adolf Matthias 2, 3
 Hirzel Hermann 18
 Hoelhoff (Hasenohr) Kurt 171
 Hollenberg Felix 37–39
 H.S. 126
 Hübner Erich L. 144–146

Jakesch Heinrich 28

Klinger Max 6–12
 Kolb Alois 91–97
 Kollwitz Käthe 27
 Kunst Adolf 139–143

Lang Fritz 105
 Löwenstamm Emma 114–121
 L.T. 201
 Lux Richard 106

Michalek Ludwig 14
 Müller Richard 88–90

Orlik Emil 58–71

Pankok Bernhard 81, 82
 Peter Alfred 107–109
 Peters Hela 163–165
 Philipp Martin E. 166–170

Schenke Max 187–195
 Schinnerer Adolf Ferdinand 99
 Schmedes Grete 177–179
 Schultz-Wettel Ferdinand 83
 Soder Alfred 128–136
 Stassen Franz 42, 43
 Steiner-Prag Hugo 127
 Stoehr August 199
 Streller Carl 180–185
 Struck Hermann 100–102

Ubbelohde Otto 29–31
 Unger Hans 84
 Unger William 1

Voigt Paul 13
 Vogeler Heinrich 85, 86

W. H. 72
 Wilm Hubert 172–176

Zeising Walter 103

INDEKS MOTYWÓW / INDEX DER MOTIVE

Akt 6–10, 32–33, 95–97, 132, 134, 138, 165, 200
Antyk 34, 42, 82, 130, 161, 169, 174, 175
Architektura 201, 202

Cytaty wielkich mistrzów 53, 55, 122, 162
Człowiek i natura 30 - 31, 85–86, 107–109, 125, 152–155,
179

Erotyka 25–26, 74–76, 181–183, 191–193

Herb 2–5, 13

Monogram 20–21, 58–63 68, 70, 81, 178
Mówiące nazwiska 87
Muzyka 15, 17, 22, 24, 50, 160, 172, 184–185, 196, 199

Orient 65–67, 69, 71–72, 146

Pejzaż 29, 37, 39, 44–45,48, 99, 101, 115, 117–118, 121,
123–124, 129, 133, 135, 139–143, 145, 147–151, 156,
175
Portret 28, 40, 47, 84, 91, 93, 103, 158, 177
Praca 19, 38, 51–52, 56, 64, 100, 163
Pracownia 14, 106, 166–167, 188, 189

Rośliny 46, 102, 116, 120, 127

Śmierć 18, 73, 77, 112, 131, 135, 137, 171, 173, 176, 194,
195, 197

Varia 11, 27, 35–36, 41, 43, 49, 54, 78, 80, 90, 104, 113,
134, 136, 160, 164, 180, 186, 190

Widok z okna 57, 98,144

Znaki profesji 1, 12, 23, 92, 94, 110, 111, 114, 128, 159,
166, 187, 198
Zwierzęta 16, 79, 83, 88, 89, 105, 119, 126, 157, 168, 170

Akt 6–10, 32–33, 95–97, 132, 134, 138, 165, 200
Antike 34, 42, 82, 130, 161, 169, 174, 175
Arbeit 19, 38, 51–52, 56, 64, 100, 163
Architektur 201, 202
Atelier 14, 106, 166–167, 188, 189
Ausblick 57, 98,144

Berufszeichen 1, 12, 23, 92, 94, 110, 111, 114, 128, 159,
166, 187, 198

Erotik 25–26, 74–76, 181–183, 191–193

Landschaft 29, 37, 39, 44–45,48, 99, 101, 115, 117–118,
121, 123–124, 129, 133, 135, 139–143, 145, 147–151,
156, 175

Mensch und Natur 30–31, 85–86, 107–109, 125, 152
–155, 179
Monogramm 20–21, 58–63 68, 70, 81, 178
Morgenland 65–67, 69, 71–72, 146
Musik 15, 17, 22, 24, 50, 160, 172, 184–185, 196, 199

Pflanzen 46, 102, 116, 120, 127
Portrait 28, 40, 47, 84, 91, 93, 103, 158, 177

Sprechende Namen 87

Tiere 16, 79, 83, 88, 89, 105, 119, 126, 157, 168, 170
Tod 18, 73, 77, 112, 131, 135, 137, 171, 173, 176, 194, 195,
197

Varia 11, 27, 35–36, 41, 43, 49, 54, 78, 80, 90, 104, 113,
134, 136, 160, 164, 180, 186, 190

Wappen 2–5, 13

Zitate der alten Meister 53, 55, 122, 162

- Agath Gotthard 57
 Albrecht Carl und Lisa 20
 Altvater Otto 144
 Andorfer Karl 53
 Anner Franziska 45
 Arnhold Eduard 11

 Bader Alfred 167
 Bauer Peter Paul R. von 106
 Bayer Friedrich 79
 Becker Geo 196
 Berger Max 98
 Biagosch Hildegard 165
 Bondi Anna 137
 Bose Caecilie von 123
 Breithaupt Carl 148, 152
 Brinn H. Richard 83
 Broel Alexandra 156
 Broel Georg und Alexandra 155
 Broel 150
 Broel Therese 147
 Buchholtz Franz 151

 Carmen Erny 157
 Chlumecky-Bauer von, 52
 Corps Silesia 201, 202
 Cossman Alfred 49
 Crab Emanuel 28
 Czarnikau D. 18

 Deinhard Elisabeth von 143
 Deneke Walther 97
 Deussen Edmund 72
 Diederich Eugen i Helene (Voigt) 60, 64
 Dietel von 7
 Dietrich Curt, 188
 Dorschfeld Erich 197
 Drobner Gustav 36

 Ebers Paul 19
 Ehrenberg Paul und Clara 149
 Elisabeth 166
 Epstein Lyda 102
 Erfurt Hugo 75
 Erhard Rudolf 39

 Faist Clara 17
 Fanto Leonhard 90
 Flueckiger Mary 33
 Fluss Franz 116
 Frank A. 128
 Franck-Oberaspach Fritz 38
 Fränkel Rena 86

 Gebbing Maria 142
 Geiger Ernst 139

 Gloeck Peter 154
 Gurlitt Fritz 8

 Halbe Max 176
 Harth Hermann 191
 Hell Maria 95
 Herbst Adolf 26
 Herzog Geza 109
 Heyde Julius 23
 Heyne Hildegard 6
 Heyse Anna von 21
 Hirsch Minna und Teodor 168
 Hosbach J. T. Albert 29
 Hübner E. F. 146

 Idell Arthur 158

 Jacoby Gustav 66

 Kantorowicz W. 110
 Kaps William Ernst 73, 84
 Kassel Fritz 145
 Kauffmann Elise 46
 Kaufmann Rudolf, 117
 Kehrer Ferdinand 135
 Kekule von Stradonitz Stephan 2
 Keller Walter 184
 Kessel-Zeisdorf von 13
 Klasing Magdalene 122
 Klein Heinrich 113, 138
 Klinger Heinrich 12
 Klüber J. 99, 173
 Koenig Clara 44
 Kohn Fritz 121
 Kollwitz Hans 27
 Kritzler Hans 58
 Kuchenbecker A. 77, 194
 Kühn Kurt 31
 Küttner Hermann 55

 L. A. 190
 Langenscheidt Carl Gustav F. 42
 Lehrs Max 61
 Leuschner Anton 92
 Leuschner Elisabeth 124
 Leuschner G. 161
 Leuschner Lisl 174
 Leuschner Lisl i Oskar 93
 Leuschner Oskar 94, 129, 172
 Lewy Julius 88
 Licht Hans 87, 182
 Lieven Gerda 35
 Lourie Vera i David 101
 Löblowitz Joseph 114

 M. S. F. 76

Maegerlein Sophie 140
Manes Philipp 132, 160
Mayer Anton 65
Mayr Carl 41
Meder Louis 9
Meyer Ilschen Wilhelm 82
Michalek Ludwig 14
Morgenstern Christian 62
Muehlen Kurt von der 153
Müller Adrian Lucas 89

Nataansohn Gertrud 200
Neisser Toni 40
Netter Emil 100, 111, 131
Neumann J. B. 112
Neumann Olga 127
Neumann Rudolf 71

Orlik Emil 67
Ota Heinz 51

Pankok Bernhard 59
Pankok Toni 81
Perutz Friedrich 48
Petenyi Geza 74
Peters Mary 164
Poensgen Martha 69
Pflüger E. 56
Philipp Martin E. 169

Quincke R. 162

Rebensburg Heinrich 171
Reinhardt Friedel 170
Reinhard Max 63
Reinisch Simon i Anna 22
Reinwald Juliette 105
Riotte P. 25
Rosen Maria 182
Rosenfeld Max 68
Rothe Hermann 198
Rönyve Irenke 192

Sack Fritz 163
Sagell Anny 16
Sager Carl 30
Schäublin J. J. 96
Schneck 186
Scherk 193
Schmidt Robert E. 80

Schneider Katharina 125
Schneller 187
Schnitzler Arthur 120
Schölermann Wilhelm 70
Schönian Franz 136
Schulgen Fr. J. 189
Schumann Paul 103
Schweinburg L. 195
Seger Carol 3
Senn Hans 134
Sielitz Grete 104
Singer Hans W. 85
Smith Johannes 24
Snay Agnes 159
Spiro Julius i Marianne 115
Steimle Amalie 37
Steinbach Rudolf 34
Stoehr August 199
Strauss Heini Stiftung 32
Streller Carl 181
Stucken Eduard 43
Suess Lorle 50
Szemere Marguerite 107

Thimig Hugo 1
Trebitsch Arthur 54
Tropp Willy 78

Urban Otto 178
Uthmann und Schmoltz, 4
Uthman und Schmoltz Lissa 5

Vanselow Albert 108
Volk Joseph 141

Wappenschmitt Otto 133
Weber Emil 15
Websky 126
Weide Alfred 185
Weittenhiller Moritz von 47
Weltsch Hugo 118
Wennekes Hermann 179
Werner Fritz, 183
Wiegandt Ernst i Elisabeth 10
Wolf Arthur 130
Woltär Oscar 119
Wunderlich Gerhard 175

Zimbal Hans 177
Zur Westen Walter von 91

SPIS TREŚCI / INHALTVERZEICHNIS

Słowo wstępne [Zdzisław Latajka]	4	Einleitungswort [Zdzisław Latajka].....	5
Wprowadzenie [Aleksandra Kubicz]	6	Einführung [Aleksandra Kubicz].....	7
Arcydzieła ekslibrisu europejskiego końca XIX i początku XX wieku w zbiorach Biblioteki Uni- wersyteckiej we Wrocławiu [Ryszard Len]	8	Meisterwerke des europäischen Exlibris am Übergang vom 19. zum 20. Jahrhundert in den Sammlungen der Universitätsbibliothek Wrocław [Ryszard Len]	9
Katalog wystawy [Ryszard Len]	15	Ausstellungskatalog [Ryszard Len].....	15
Indeks artystów [Ryszard Len].....	99	Index der Künstler [Ryszard Len].....	99
Indeks motywów [Ryszard Len].....	100	Index der Motive [Ryszard Len].....	100
Indeks właścicieli [Ryszard Len].....	101	Index der Besitzer [Ryszard Len].....	101

Na okładce: Ekslibris Williama Ernesta Kapsa
Umschlagbild: Exlibris von William Ernst Kaps

Redakcja / Redaktion
ALEKSANDRA KUBICZ, RYSZARD MŁYNARSKI

Koncepcja wystawy / Konzeption der Ausstellung
RYSZARD MŁYNARSKI, RYSZARD LEN

Tłumaczenie / Übersetzung
ELŻBIETA HERDEN

Skanowanie / Scanning
PRACOWNIA REPROGRAFICZNA BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ

Projekt graficzny i skład / Layout und Satz
BiG PRINT sp. z o.o.: KONRAD GÓRNIAK, MAREK ROLIŃSKI

Współpraca / Mitarbeit
MARIA KOWALIŃSKA, URSZULA ROZPARA

Druk / Druck
Drukarnia TRIADA sp. z o.o.

© Copyright by Muzeum Uniwersytetu Wrocławskiego and Uniwersytet Wrocławski

Wydawca / Verlag:
MUZEUM UNIWERSYTETU WROCŁAWSKIEGO

ISBN 83-923447-0-7

